

A határozottság  
kifejezése az északi osztják  
nyelvben

Bölcsészdoktori értekezés

Készítette  
T. Szalacsek Margit

Szeged

1986





## Bevezetés

Dolgozatom célja részletesen megvizsgálni, hogy az északi osztjákban milyen nyelvi eszközökkel lehetséges a határozottság, illetve határozatlanság kifejezése. E nyelvben nem fejlődött /még ?/ ki külön artikus a fenti tartalmak jelölésére, a határozottság azonban univerzális kategória, amely biztosan létezik minden nyelvben /Krámský i. m. 1<sub>a</sub>/, tehát az osztjákban is kell, hogy legyen valamilyen kifejezésmódja. Számos nyelvben kialakultak egyértelmű grammatikai eszközök, amelyek azonnal mutatják, mi határozott /ismert/, s mi nem. Más nyelvekben nincsenek ilyen, a határozottság mindenkor jelölésére használt eszközök, de a kategória, a határozottság /határozatlanság, mint szemantikai és grammatikai tartalom mégis jelen van.

Mielőtt részleteznénk a határozottság lehetséges kifejező eszközeit általában és az adott nyelvben, tisztázni kell, mi is maga a határozottság kategóriája. Balázs János<sup>2</sup> írja ezzel kapcsolatban: "A determinációnak ... az a célja, hogy általa megállapítsuk azokat a határokat, ..., ameddig valamely fogalom köre kiterjed." Krámský<sup>1b</sup> fent említett könyvében így foglalta össze a lényegét: "Determination is allegedly an indirect and conscious consequence of the primitive stage, that is of the effort to express oneself in a

concrete manner." <sup>1c</sup>By the term "determinedness" we understand the fact that nouns are classified according to whether the content expressed by the noun is clear and identifiable in a concrete way or not. In topical utterances this category is realized in the positive case by "determinedness", in the negative case by "indeterminedness." <sup>1d</sup>Summing up... the essence of the category of determinedness vs. indeterminedness we can make the following conclusions:

1. The category of determinedness vs. indeterminedness is based on the opposition of individual and genus which is inherent in our thinking.
2. ... determinedness is something more than a mere determination /as it is in determinatives/ and that it need not be expressed by formal means only.
3. The third basic feature which concerns the essence of category of determinedness vs. indeterminedness is its close relation to the functional sentence perspective".

A determinálásnak számos módja lehetséges. Ezzel a problémával Krámský említett műve és M. Korchmáros

Valéria<sub>3</sub> munkája is foglalkozik. Krámský<sub>1e</sub> írja róla:

"... not all linguists limit determination to articles only. Included into this category are often, besides the articles, also demonstrative pronouns, words indicating the relation of appurtenance /e.g. possessive pronouns, possessive genitive, various periphrases, etc./, words indicating place, order of the subject /ordinal numerals/, various attributes /nouns, adjectives, participles or even complete sentences/, apposition to a noun, word order and other means."

Ennél is részletesebben és rendszerezettebben tárgyalja a határozottságnak és kifejezőeszközeinek kérdését M. Korchmáros Valéria<sub>3/a</sub>: "Az azonos rendeltetésű és ennek megfelelően többé-kevésbé hasonló küllemű használati tárgyakat pl. már csak közös nevükön emlegetjük. Legtöbbször persze valamelyik tárgyról beszélünk, s többnyire igényt tartunk arra, hogy a partnerünk is tudja, melyik ez a tárgy, de azt is értse, ha nem egy konkrét dologra gondoltunk, hanem a fogalomosztály egész terjedelmére. Ennek érdekében a kívánt mértékig igyekszünk biztosítani az összhangot saját tudattartalmunk és a beszélgetőtársunké között. Gondolkodását úgy terelhetjük a kívánt irányba, ha meghatározzuk, hogy melyik egyedről / ill. milyen egyedről, esetleg egyáltalán nem is egyedről / van szó. Ebben az értelemben



beszélhetünk aktualizálásról: a nyelvben lehetséges jelentések közül a beszédhelyzet szempontjából aktuálisra irányítjuk a hallgató /olvasó/ figyelmét.

Az aktualizálás ilyen értelmezésben a határozottság / határozatlanság kategóriáját teljes egészében tartalmazza: a szélső pólusokat és a köztük levő fokozatokat is. Úgy gondolom azonban, hogy a fokozatok között valahol kell lennie egy szakadéknak, amelyen innen és túl lényeges különbséget mutat a beszélők szemantikai érzéke. Abban ugyanis elég különbözőek a nyelvek, hogy melyik fokozatot, sőt hogy melyik ellenpólust milyen módon, milyen eszközökkel aktualizálják, hosszú listákon lehetne sorolni, hogy hol teszi ki valamelyik névelőt egyik nyelv olyankor, amikor egy másik - az illető névelőtípust ugyancsak használó nyelv nem alkalmazná."

Itt vetődik fel az a probléma, hogy milyen alapon, hogyan dönthetjük el, hogy valamely nyelv adott mondatában például a tárgy határozott vagy nem, ha azt grammatikai elemek nem jelölik. A magyarban a határozott névelő egyértelmű determináns, de csak viszonylag későn alakult ki a mutató névmásból /Bárczi-Benkő-Berrár<sup>4</sup>/. A többi finnugor nyelvben nincs semmilyen névelő /a mordvin kivételével, ahol végartikulus



használatos/. Tehát azonos nyelvcsaládon belül is különböző a határozottság kifejezésének módja. Az indoeurópai nyelvcsaládban is így van ez: a germán és neolatin nyelvekben kialakult a névelő, de a klasszikus latinban, a szláv nyelvekben nem /kivéve a bolgárt és egyes orosz nyelvjárásokat./. Mégis, az ismertség, határozottság tényét tulajdonképpen azonos pontossággal kifejezi valamennyi nyelv. Talán nem egészen igaz, hogy egyik nyelv precízebben, a másik kevésbé precízen fejezi ki ezt a tartalmat /Dezső László<sup>5</sup>/. Az egyes nyelveket beszélők tudatában egyszerűen másra helyeződik a hangsúly: ha van határozott névelő, kevésbé kell figyelni beszéd közben másfajta eszközökre, illetve magának a mondatnak az építésére /hogy tudniillik a határozottság is jelölve, kifejezve legyen benne/, a hangsúlyozásra, vagy arra, hogy elég egyértelműen egyedít, determinál-e a mondatban például egy birtokos vagy igealak, vagy más eszköz. Ha nincs determináns, a határozottságot mint tartalmat megbízhatóan, egyértelműen be kell építeni a mondat egész testébe, így valóban "implicit" módon van jelen /Dezső L.<sup>5</sup>, Buzássyova Klára<sup>6</sup>/. Így a határozottságot potenciálisan kifejező mindenféle más eszköz lényegesen fontosabbá válik, s a beszélők bizonyosan tudatosabban alkalmazzák azokat. Úgy gon-

dolom, nem más probléma ez, mint hogy pl. az angol nyelv mondatai szigorú rendezési szabályok szerint épülnek fel éppen azért, hogy egyértelmű legyen az olvasó / hallgató számára, hogy melyik szó az alany, vagy a mondat tárgya. A határozottság kifejezését segíti azonban egy sereg olyan tény, amely sok más nyelvi kategória kifejezéséhez nem nyújt segítséget: a szituáció, a beszélő és hallgató közös tudattartalma, a kontextus és intertextus /Korchmáros V. i.m./. Ezeknek az "eszközöknek" valaha a nyelv kialakulásának kezdeti fokán is jelen kellett lenniük, amikor determinálás már szükségszerűen volt, külön determináló eszköz még nem. Akkor is ezek szolgálták az "aktualizálás", "konkretizálás", "determinálás" ügyét.

Komoly elvi probléma, vajon egy olyan nyelv beszélője, akinek anyanyelvében van határozott és határozatlan névelő, hogyan tudja egzakt módon eldönteni egy más, névelőt, determinánst nem használó nyelv adott mondatában, hogy pl. az alany, vagy a tárgy határozott-e. A fentiek épp ebben segítenek: valamilyen szituáció ilyenkor is adott. Például mesét, történetet olvasunk 'z' nyelven, a mesének jellemzője, hogy szól valami/k/ről, illetve valaki/k/ről.

Az első említéskor határozatlanok ezek, de később bátran ismertnek tekinthetjük őket /holott a puszta tényen kívül, hogy a mese róluk szól (fog szólni), esetleg semmit sem tudunk/. Erre az ad módot, hogy ismereteink vannak arról is, milyen a mese, a történet felépítése általában /bizonyosan minden nyelvben hasonló legtöbb szempontból/. A kontextus - intertextus összefüggései később is eligazítanak. Nem hangzik túl tudományosan, mégis igaz, hogy a kellő nyelvi ismerettel felvértezett ember "érzi" is /Vörös József<sup>7</sup>/ mikor kell egy adott mondatrészt határozottnak, vagy határozatlannak fordítania. Más kérdés persze, hogy ennek a "ráérzésnek" nyelvi, tapasztalati alapjai vannak: nyelvtani ismeretek, szövegismeret, az adott idegen nyelv ismert, ha úgy tetszik fülünkbe csengő helyes /megtanult/ mondatai. Sokszor persze nehezítik a dolgokat olyan mondatok, amelyek tartalmát egyik nyelvben két-, vagy akár többféleképpen is el lehet mondani. Vörös József példája:

1. A cow of Mr. Brown ...
2. One of the cows of Mr. Brown ...
3. Mr. Brown tehene ...
4. Mr. Brown egyik tehene ...



1 - 2: azonos tartalmú, más formájú mondatok:

3: azonos 1 - 2-vel, de lehet a jelentése:

5. the cow of Mr. Brown ... is.

Ha mind az 5 mondattípust ismerjük, könnyen elkülöníthetők, illetve könnyű helyesen lefordítani, értelmezni bármely mondatot. Kontextusban /nyilván nem magában fordul elő egy ilyen kifejezés./ illetve szituációban nem okoz igazán nehézséget /de csak úgy !/. Pedig mindkét nyelvben vannak determinánsok, csak mások a használati szabályaik. Ilyen esetben is nehéz lehet tehát eldönteni, hogyan is fordítsunk, értelmezzünk. /Olykor még az itt említett mélységű nyelvi ismeretek sem elegendőek a határozottság - határozatlanság tényének eldöntésére, másféle, pl. néprajzi ismeretekre van - lenne - szükség./ Munkám során szembe kellett néznem ilyesféle nehézségekkel is: bizonyos mondatokban a körülmények pontos ismerete lenne elengedhetetlen, anélkül tulajdonképpen csak találgathatunk. Például é. osztj.: manam liləŋ torŋ tuwa ! 'Bringe mir das Lebenskraut !' A német fordítás azt sugallja, hogy ez egyetlen, mindenki által ismert életfű. Vagy csak egy /határozatlan/ szál az életfűvet termő rétről?

Mikes Melánia és Kaszás József<sup>g</sup> elvégeztek egy vizsgálatot: azonos mondatokat fordítottak le magyarul tanuló szerb-horvát anyanyelvűekkel szerb-horvátból magyarra, illetve szerb-horvátul tanuló magyar anyanyelvűekkel szerb-horvátra. A szerb-horvátban nincsenek névelők, s mint kiderült, a szerb-horvát anyanyelvűeknek nehezebb feladat volt a magyarra fordítás a névelő megfelelő helyen való alkalmazása miatt, mint fordítva. A magyar anyanyelvűek lényegesen kevesebb hibával fordították le ugyanazokat a mondatokat. Az ebből levonható tanulság rám nézve biztató: a kontextus, szituáció és kielégítő nyelvismeret birtokában kellő biztonsággal el lehet dönteni az északi osztjában is, mi határozott és mi nem. A fentiek szerint értelmezett mondatokból pedig már ki lehet szűrni, mik azok az eszközök, amik a közeli rokon nyelvben hozzájárulnak a határozottság kifejezéséhez.

Röviden Korchmáros Valéria<sup>3/b</sup> nyomán felsorolom, mely eszközökkel fejezhető ki általánosságban a határozottság, illetve határozatlanság.

Korchmáros Valéria megkülönböztet szemantikai és grammatikai határozottságot. A szemantikaiak a következők /ezek is fogódzók annak eldöntésében, hogy a névelő nélküli idegen nyelvben mit kell határozottnak, illetve határozatlannak tekinteni/:

Szematikailag határozott:

- a./ egyedi fogalom, s ezzel beszélő és hallgató is tisztában van,
- b./ általános fogalom, de az adott összefüggésben csak egy bizonyos egyede jöhet szóba,
- c./ a megállapítás érvénye a fogalomkörbe tartozó összes egyedre kiterjed,
- d./ anyagnevek, kontinuumok esetén az illető anyag adott mennyiségére, darabjára jellemző,
- e./ általános fogalmak és kontinuumok, ha a használatuk a fogalom teljes körére kiterjed.

Szemantikailag határozatlan:

- a./ a beszélő tájékoztatatlansága /kérdő, határozatlan, általános névmások/,
- b./ a hallgató tájékoztatatlansága /ezért a beszélő először is, "helyére teszi" a dolgokat a hallgató számára.

A határozottságot 4 dolog táplálja / "hogya a hallgató mindig tudja, melyik az az egyedi (vagy egyedi értékben szereplő) szubsztancia, amelyre a beszélő



az adott jellel utalni kívánt" /:

szituáció /és hely/

partnerek közös tudati tartalma

kontextus

intertextus.

A grammatikai kifejezés eszközei és módjai:

A közös főnevek csak akkor lesznek határozottak, ha egyedítik őket, különben nem. Egyedíteni általában minőségjelzővel, melléknévi igenevekkel, birtokos jelzővel lehet. A magyarban ezekben az esetekben is mindig ki kell tenni a jelzős szerkezet elé a határozott névelőt. A minőségjelzővel való egyedítés esetén követelmény kell, hogy legyen az ismeretség, vagy az egyértelmű szituáció is; az osztják, névelő híján, másként nem lenne képes pusztán a főnév valamely tulajdonságának megnevezésével egyértelműen determinálni /persze a magyar határozott névelő is az említettségre, ismerettségre apellál/. Kivétel: az osztják nevek általában minőségjelzős szerkezetek, de így tulajdonnevekké válva határozottak.

Határozottak mindig:

a tulajdonnevek /akkor is ha először fordulnak elő és a hallgatónak ismeretlennek, s bár az első említésben jelen van a határozatlanság a hallgató részéről, a tulajdonnév egyetlen határozott egyént jelöl meg,/

a személyes névmások } mindig konkretizálnak,  
a mutató névmások } akár deiktikus, akár anaforikus jelentésben használják őket,

a visszaható névmások /ilyen az osztjában nincs, helyette a személyes névmás használatos, de csak 1-2 példa van rá/.

Határozatlanok:

a kérdő és határozatlan névmások,  
más, nyelvenként változó dolgok /pl. a partitívitás/.

Krãmsky művében kitér a névelőt nem használó nyelvekre. Az általa idézett nyelvek mindegyikében a mutató névmásoknak és a szórendnek van fontos szerepe a determinálásban.

Wolfgang Gladrow, összehasonlította a determinálás megvalósítása szempontjából az orosz és német nyelvet. E nyelvek hasonlóképpen viszonyulnak egymáshoz, mint a magyar és osztják: azonos nyelvcsaládba tartoznak, de egyikben van speciális determináló eszköz /névelő/, a másikkól hiányzik. Gladrow az oroszban a határozottság /határozatlanság kifejezésére a szórend és egy sor névmás (pl. *эмом, мом* stb.) mellett többek között a következő módokat találja: a mondat szemantikája, jelzős főnév, morfológiai oppozíciók, alanyi-tárgyas szerkezet, téma-réma tagolás, stb. Az osztják és az orosz nyelv rendszere azonban egészen más lévén, az előzetes szöveg-vizsgálataim során már kiderült, hogy a két névelőt nem használó nyelvben is mások a határozottság kifejezésének eszközei. Az osztjában a birtokos személyragozásnak, az alanyi-tárgyas igeragozás szembenállásának, a mutató névmásoknak, a szórendnek, bizonyos jelzős szerkezeteknek, az И 'egy' jelentésű szó időnkénti határozatlan névelő értékű használatának úgy tűnt, szerepe lehet az osztjában a határozottság / határozatlanság kifejezésében. Bár valószínűleg fontos tényező lehet, a hangsúlyviszonyoknak a determinálásban való szerepét alkalmas anyag híján nincs módom megvizsgálni, ezért sajnos ezek a dolgozatból kimaradnak. Ugyanezen okból nem tudom az aktuális mondattagolás jellemzőit sem tárgyalni egyelőre.



Mindenek előtt tisztázni kell, hogy milyen alanyt illetve tárgyat tekinthetünk határozottnak az osztjában. Határozott az a mondatrész, amely a beszélő és a hallgató számára is ugyanannak a tárgynak, személynek a képzetét kelti, s a félreértés lehetősége nem áll fenn. Ebből kiindulva határozottnak tekintettem az olyan alanyt és tárgyat, amelyet

- előzőleg már említettek, tehát ismert és konkrét,
- birtokos személyraggal láttak el,
- amelyekből csak egyetlen egy van,
- amely előtt mutatószó áll,
- amelyet birtokos jelző, melléknévi igenév determinál,
- amelyet személyes, vagy mutató névmás fejez ki.

Határozatlan viszont az olyan mondatrész, amely

- először fordul elő /és nem névmás/,
- valamilyen csoport egy közelebbiről meg nem határozott tagja,
- határozatlan, általános vagy kérdő névmás,
- i egy jelentésű számnév határozatlan névelői értelmű használatban /a kontextusból derül ki, hogy gyakran nem számnévi funkciója van/.

A vizsgálatokhoz Pápay: Északi osztják nyelv tanulmányok<sup>40</sup> és W. Steinitz: Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen<sup>41</sup> című munkáit használtam, ezeknek obdorszki, színjai és serkáli szövegeiből válogattam példamondatokat. Korlátozott számban felhasználtam még példákat

Pápay: Északi osztják medveénekek<sup>12</sup> című kötetének  
prózai szövegeiből, valamint az NDK Akadémia Nyelv-  
tudományi Intézetében készülő, hamarosan megjelenő  
Ostjakologische Arbeiten című kötet szövegeiből is.

## A birtokos személyragok determináló szerepe

Több uráli nyelvben használatos a birtokos személyrag egy mondatrész határozottságának jelölésére. Ahol nincs névelő, fontos eszköze ez a determinálásnak. Fokos - Fuchs Dávid<sup>13</sup> cikkében olvashatjuk: "... a 3. személy birtokos személyragja sokszor nem a birtokviszony jelölésére szolgál, hanem csupán determináló értékű, mintegy hátravetett határozott névelő /articulus/ szerepét tölti be." Indokolja ezt azzal, hogy a P<sub>x</sub> -ek névmási eredetűek, s így eredeti funkciójuk a rámutatás, kijelölés lévén mindig determinálták a névszót, amely mellett álltak. Így a determináló funkció időben meg kellett, hogy előzze a birtoklás kifejezését. /Ld. még erről: Kertész Manó<sup>14</sup>./ Lényegében egybevág mindezzel Kijekbajev<sup>15</sup> véleménye is, de még hozzáfűzi, hogy determinálásra az általa vizsgált permi nyelvekben az egyes szám 2. személyű alakokat is használják.

Vértés Edit<sup>16</sup> is kitér röviden tanulmányában a birtokos személyrag determináló használatára az obi-ugor nyelvekben. Mikola Tibor<sup>17/a</sup> a magyar -t tárgyrag eredetével és a tárgyas ragozással kapcsolatban foglalkozik a birtokos személyragoknak az említett funk-



ciójával: "Rokon nyelveinkben ma is nagyon nehéz különbséget tenni a 3. személyű birtokos személyrag determinatív és birtokviszonyt jelölő használata között. A birtokos személyraggal igen sokszor csak a korábban megnevezett dologra utalnak vissza, minden igazi possessiv viszonyítás nélkül." De nemcsak a harmadik, hanem a második személyű Px-nek is van ilyen funkciója /a magyarban épp ebből alakult ki a -t tárgyrag. A 450. oldalon ezt olvashatjuk: "... úgy tűnik, hogy bizonyos eltérés figyelhető meg a 2. és 3. személy determinatív használata között. A 2. személy ragja általában akkor használatos, ha valamely korábban megjelölt szó újra előfordul, s nominativusban, accusativusban és genitivusban szokott jelentkezni. A jelentése ilyenféle lehet: az ember, asszony, dolog, amelyről beszélek neked . A 3. személy ragja egyébként is meghatározott fogalmak nevéhez szokott járulni, mint pl.: ég, idő, hó , stb., azonban mint korábban hozott mondataim bizonyítják, nem kötelező érvénnyel. Ez a személyrag a ragozott esetekben is többször megfigyelhető, ...".

W. Steinitz <sup>59</sup>Chrestomathiájában megemlíti, hogy a serkáli osztják nyelvben az egyes szám 2. személy determináló használata <sup>a névszókön</sup> általános, sőt az egyes szám első személyt ugyanolyan értelemben használják.

W. Schlachter<sup>19</sup> részletes, kimerítő munkát írt a zürjén birtokos személyragok használatáról. Ebben a műben külön fejezetben tárgyalja azokat a Px-es alakokat, amelyek nem a birtoklás kifejezésére szolgálnak. Szerinte a birtokos személyragok két alapfunkciója éppen a birtoklás és a determinálás kifejezése, s a kettőnek együtt is kellett keletkeznie, nem lehet őket teljesen elhatárolni egymástól. A két alapkategórián belül tárgyalja azután a rokonság- és testrészneveken használatos Px-eket, ill. az első csoportban az attributív funkciójukat is.

Jelen dolgozat szempontjából legfontosabb megállapítása, hogy 2. és 3. személyű Px-ekkel általános a determinálás: olyan szóalakokra kell itt gondolni, amelyekben bizonyosan a határozottság, ismertség jelölésére használja az anyanyelvi beszélő a Px-et /mintegy visszautalásként egy előzőleg említett dologra/.

Prokuševa<sup>20</sup> a nemrég lezajlott VI. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson szintén a zürjén birtokos személyrag fenti szerepéről tartott előadást. "In Komi the personal-possessive suffixes have many non-possessive meanings such as definitiveness, demonstrativeness, distinguishability, concreteness, "familiarity",



the meaning of having a personal interest in a matter. All these non-possessive meanings can be grouped under the term of definitiveness." - írja tézisei között /az előadás maga csak később lesz nyomtatásban elérhető/.

Az osztjákban névelő nem lévén szintén fontos szerephez jutnak a birtokos személyragok, mint a szituációval már megteremtett határozottság jelölői, támaszai. A determináltság és a birtoklás ugyan szorosan összefonódik a Px-es szavakban, a mindenkor adott szituáció azonban segítségünkre van annak eldöntésében, hogy mikor melyik dominál. Sőt, mint példasoromból kiderül, a Px-es szerkezetek jelentése ennél többféle: jelölhet a determináláson és a valódi birtokláson / = valakinek a birtokában levő tárgy, dolog / kívül rokonit kapcsolatot, testrészt, cselekvést, dolog részét és számos más körülményt is. A birtokos szerkezeteknek ez a poliszémiája majdnem azonosan megvan a világ nyelveiben. Fónagy Iván<sup>21</sup> 19 fajtáját sorolja fel, Károly Sándor<sup>22</sup> 11 csoportba sorolja a magyar nyelv birtokos szerkezeteit. Valószínű, hogy ha nagyon precízen akarnánk egy nyelv birtokos szerkezeteinek jelentéseit leírni, kiderülne, túl sok osztályt kellene kialakítani, mégis maradna olyan, amit sehova sem tudnánk megnyugtatóan beilleszteni, vagy olyan, amit



több csoportba is besorolhatónak találánk. Mindez véleményem szerint azt mutatja, hogy a birtokos személyragok eredetileg inkább csak valamilyen általános viszonyt, kapcsolatot fejezhettek ki két dolog között, amely tágabb magánál a birtoklásnál: egy dolognak vagy személynek egy másik dologhoz, illetve személyhez való tartozásáról lehetett inkább csak szó /ld. Mikola i. m.<sub>5</sub> is/. Ez a kapcsolat azonban magába foglalhatja a birtoklást is, a determinálást is, s kiindulópontja lehet a többi, sokszor absztraktabb tartalomnak is. /Ha például két határozatlan dolgot kapcsolunk össze egy birtokos szerkezetben: egy fiú dolgozatát olvasták fel; egy őz nyomait láttuk - a magyar tárgyas igealak is mutatja, hogy a beszélő ezt már határozottnak érzi./

Az említett általános viszonyból pl. Fónagy bármelyik kategóriája kialakulhatott, de mindegyik hozzáadta a határozottság jegyét. Adott szituációban mindig megmutatható, hogy a birtokos formájú szerkezet determináló, vagy éppen más viszonyt, körülményt jelölő szerepe a domináns, s melyik az a tartalom, ami ugyan jelen van /esetleg/, de /az adott szituációban/ jelentősége nincs. /Azt, hogy egy birtokos birtokos személyraggal ellátott szón a Px a határozottságot hivatott-e jelölni, vagy nem, a gyakorlatban úgy igye-

keztem eldönteni, hogy a szó magyar megfelelőjét vizsgáltam: ha a jelentés nem változott meg akkor, ha a Px-et nem kapcsoltam az illető szóhoz, és a szituációba ugyanúgy illett bele, a Px-et determináló funkcióban kellett, hogy használják. Például: put<sub>L</sub> jēttšəs. 'Der Kessel wurde fertig.' /Steinitz I. 97./ A szövegösszefüggésből tudjuk, hogy a fazék nem az övé /t. i. Kemjasé/, nem is neki készül az étel, hanem másnak. A birtokos személyrag itt "csak" determinál, hiszen az a jelentés nyer rövid kifejezést általa, hogy: "a Kemjas készíttette étellel teli fazék". Ennél nehezebbnek tűnik a rokonságneveken használt Px-ek funkciójának kiderítése. Például uul apsəl iux kātllsəl. 'Az idősebbik testvér a fát megragadta.' /Pápay<sub>12</sub>, 88/. Lehet ugyan úgy is értelmezni, hogy az "idősebbik testvére", de mivel csak kettejükről van szó, a jelző tökéletesen megmutatja a szituációban, kiről is van szó, a birtokos személyrag itt nem a rokonság tényét látszik jelölni /v.ö.: az idősebbik testvér~a testvére/. A teljesség kedvéért lássunk ellenpéldákat is, amelyekben a Px a birtoklás tényét emeli ki: pəm lidal sojət ujləl uássa. 'Fű evése közben a száját megvágta.' /P.1./ /Testrészeknél mindig kötelező jelölni, kihez "tartoznak"./

ā.set ta<sub>X</sub>rət no<sub>X</sub> tū-məs. 'Er zog den Panzer seines Vaters.' /St. 242./

Példamondataimban 448 birtokos szerkezetet vizsgáltam meg, s e példáim 1/3-a /136/ determinálásra használatos. Legtöbb példát 3. személyre találtam, a 2. és 1. személyű példák száma - nyilvánvalóan a mesék természetéből adódóan - lényegesen kisebb. Ez meghatározza a determinálásra való felhasználást is.

Első személyű, csak determináló funkciójú alakot egyáltalán nem találtam / hacsak ezt az egy példát nem lehet ilyennek tekinteni:

$\chi_{\underline{2}}oj$   $\chi_{\underline{2}}\bar{u}jem$   $\bar{u}sa$   $\bar{m}anəs$ ,  $\chi_{\underline{2}}oj$   $\chi_{\underline{2}}\bar{u}jem$   $\bar{u}s'$   $kēša$   $lāŋki$   
 $wōša$   $\bar{m}anəs$ .

Die einen führen zum Fang des aufsteigenden Fisches, die andern führen des aufsteigenden Fisches wegen nach  $lāŋkiwōš$ . (st.77.)/,  
második személyben a példáknak durván az 1/3-a ilyen használatú /17 fejez ki determinálást, 41-nek más funkciója van./

Harmadik személyű Px-es szerkezetre 314 példám akadt, ebből 118 szolgál megítélésem szerint determinálásra és 196-nak egyéb funkciója van.

Ha eltekintünk is attól, hogy az olvasott osztják szövegek mind mesék, amelyek 3. személyben hangzanak el, s ahol elég kevés a párbeszéd /s így az alkalom az 1. és 2. személy használatára/, akkor is nyilvánvaló, hogy a determinálás elsősorban 3. sze-



mélyű Px-ekkel jellemző. Ha mondatrészenként tekintjük át a 3. személyű példákat, érdekes eredményre jutunk: 61 példában használatos Px az alany determinálására /hogyan ez milyen jelentős szám, mutatja, hogy az alanyon levő, nem kifejezetten determinálásra használatos alakok száma csak 44 !/.

Példák ilyen alanyokra:

ākarijel jěša kuš porəs. 'Der Hund nagte: zwar ein bisschen.' /St. 166/

pā kutap χūjl joln χāšl. 'Nun bleibt der mittlere Mann zu Hause.' /St. 9./

tomal ioyo - loyəs. 'Amaz bejött.' /P. 12./

χoiman χōlləlì, oual punžil: i: la. 'Feküvén hallja, hogy az ajtó kinyílik.' /P. 98./

opel lēstanl juwtəs. 'Die Schwester warf den Wetzstein.' /St. 82./

ōχšāmal ōžəm nēgal si - kūs kāšləli - kāšləli.  
'A kendőjét elvesztett nő jóllehet keresi, keresi.' /P. Medveénekek 117./

naurēmən χoidi èuəlt iaial χàtl pāitsəlì.

'Miközben a gyerekek fekusznak, a bátya a sátrát fölszedte.' /P. 31./

A 3. személyű Px a tárgy determinálására is gyakran használatos: 42 ilyen esetet találtam / 118 nem determináló funkciójú birtokos alakkal szemben./

Példák:

mēk ikel lāpətti pitsəli. 'Er begann den mēk -  
Alten zu füttern.' /St.97./

lou tāusl uantmal andəm. 'Ő a tunguzt nem látta.'  
/P.47./

sitalna lou putl àləmsəlli tut èuəlt.

'Ő aztán a fazekat a tűzről leemelte.' /P.94./

pān - nēgəl wusli, sēsija potsəlli. '... 'nahm  
die Quappe, legte sie unter die Falle.' /St.102./

si jupijə pā nēləl lēt - otə wērəs. 'Danach  
bereitete er auch für die Frauen Essen.' /St.97./

madi èuəi nəmsən pitl, si èuəl uijà. 'Amelyik  
leány neked tetszik, azt a leányt vedd el.'

/P.21./

in lālməm nēgəl kət kətləp - pādijən kim si  
àləmsəlli. 'Most a tolvajnőt a két első lábának  
talpán ím kiemeli.' /P.Medveé. 118./

lou toχləy pastər kurəg uajəl iəgətsəli. 'A  
szárnyas paszter a jávorszarvast elérte.' /P.166./

ikel saχl noχ kuš χəχəlsəlli,  
'Als ihr Mann den Rock anziehen wollte...' /St.123./

Határozó determinálására is viszonylag sokszor  
használatos 3. személyű Px. 11 példám van erre  
/szemben 29 nem determinálásra használttal /. Példák:

...., ij neŋət pēta lo.pət.

'...., sagt zu der Frau.' /St.235./

lou katlām ēuāl pilna pā ioxo - loŋsəŋən.

'A megfogott lánnyal együtt ő is belépett'./P.11./

śitaln in xūjəlal xosa pūrləmtəs.' Da flog  
sie zu den beiden Männern.' /St.130./

opija, opija, sāpəl taŋarija joχətsəm, manəm nox  
tāli ! 'Schwester, Schwester, ich bin bis zum  
Ende des Halses /in die Erde/ gekommen, zieh  
mich heraus !' /St.83./

A birtokos jelző Px-szel való determinálására  
is van 4 példa /szemben 6 más jelentésűvel/. Példák:

por nē imi wuti nāwrməs, mōś nēŋijel wōj saχət  
noχəs saχət nox xōjəlsəlli.

'/so/ sprang die por - Frau ans Ufer /und/ zog  
die Zobelkleider, Pelzkleider der mos - Frau an.'  
/St.84./

jiγ - ēwət 5.məstat kā.śa i.j xū. ta.ŋət.

'Während die Schwester /zu Hause/ sitzt, tritt  
ein Mann ein.' /St.91./

nēlal xotəŋ xorət wus. 'Er nahm die Schwanen-  
gewänder dieser Frauen.' /St.91./

nēlal loŋəm jupijŋ xūlām xū āj kēmjas xus  
numpija xūŋχəs.



'Als die Frauen eingetreten waren, kletterte Kemjas, der jüngste von drei Männern auf die Fischtrockenstangen hinauf.' /St.91./

A 2. személyű Px-ekkel elsősorban a tárgyat determinálja az osztják. 11 példám van erre, míg az alany és a határozó determinálására csak 3-3, birtokos jelzőre pedig egy sem. A nem determináló használat az alany és tárgy esetében ennek épp a háromszorosa.

Példák alanyra:

śi potran̄ tūp soχnas, ijχūjət manas.

'Diese Rede war kaum zu Ende, /da/ ging der Mann weg.' /St.244./

wōśəŋ kūrtoŋ iki poχ nōl mōś nēgijeln̄ wusa.

'Den Pfeil des Sohnes des Stadt - Dorf - Alten nahm die mos - Frau.' /St.85./

soχəmpuŋən χolas̄ lār̄i!l, s̄is manà !

'Ahová a cérnagombolyagod /tkp. a cérnagombolyag/ gurul, oda menj !' /P.8./

Érdekes, hogy a Schlachter és Mikola Tibor által is említett 2. személyű használatra /amikor tudniillik a beszélő mintegy "kiszól" a szövegből a hallgatóhoz, számára akarván egy -egy dolgot de-

terminálni a Px-szel/ az északi osztjában nem találtam példát.

Példák tárgyra:

wērəm sa<sub>χ</sub>en ti tuwī, no<sub>χ</sub> lūmätlem.

'Bring den Rock, den du genäht hast, hierher, ich ziehe ihn an.' /St.123./

tam pu.ten k̄a.w<sub>o</sub>rte !

'Koche diesen Kessel !' /St. 276./

sī sa<sub>χ</sub>lan lūmta, m̄a at m̄allam

'zieh diese Kleider da an, /deine/ gebe ich nicht.' /St. 84./

nō<sub>χ</sub>lēm uai<sub>en</sub> uēl'-sēn, mola <sub>χ</sub>ol tūsēn ?

'Úzött vad~~at~~ = az úzött vadat/ megölted, vagy hová titted?' /P.167./

ta<sub>χ</sub>ren a.nt k̄e wu.ten, sū.<sub>χ</sub>am pa.ḡana m̄a.tem.

'Wenn du den Panzer nicht nimmst, gebe ich dir ein Fadenknäuel.' /St.274./

/A páncél a beszélőé !/

ī iḡen <sub>χ</sub>ol tūsēn ?

'Az öregedet /= az öreget/ hová titted?' /P.164./

/Steinitznél a determináló alakok általában csak határozott névelővel szerepelnek a fordításban, Pápay fordítása ragaszkodik az osztják nyelvtani formákhoz./

Határozó determinálása Px-szel 2. személyben:

tām to<sup>2</sup>ai<sup>2</sup>an èuelt ni<sup>2</sup> manəm ni<sup>2</sup>isun<sup>2</sup> kanžà !  
'Ezen helyedről nő járta nős vidéket keress !'  
P. 8.

A példák bizonyossága alapján láthatjuk, hogy az északi osztjákban egészen gyakran alkalmazzák a Px-eket determinálásra, főleg az alany és a tárgy determinálására 3. személyben. Hogy a példák egyharmada determinálásra használatos, az azért is jelentős, mert a maradék 2/3 rész Px-es szerkezet többféle funkciót hordoz, tehát tulajdonképpen a determinálást lehet az egyik, ha nem a legfontosabb szerepnek tekinteni.

Az alábbi táblázatban összefoglaltam a birtokos személyragok determináló és nem determináló használatát, a számok mutatják, milyen komoly részt vállalt ez a nyelvi eszköz a determinálásból:



| Személy | Mondat<br>rész | Determinálás | Nem determinálás |
|---------|----------------|--------------|------------------|
| 1       | alany          | 1            | 9                |
|         | tárgy          | -            | 56               |
|         | határozó       | -            | 4                |
|         | jelző          | -            | 7                |
| 2       | alany          | 3            | 9                |
|         | tárgy          | 11           | 29               |
|         | határozó       | 3            | 1                |
|         | jelző          | -            | 2                |
| 3       | alany          | 61           | 44               |
|         | tárgy          | 42           | 118              |
|         | határozó       | 11           | 28               |
|         | jelző          | 4            | 6                |

Kifejeznek természetesen a Px-ek itt is rokonságot, cselekvést, rész-egész viszonyt, testrészt, sőt körülményt is, valamint természetesen valódi birtoklást /azaz, hogy valakinek van valamije/. Érdekes talán itt megjegyezni, hogy a finnugor nyelvekben szokványos "nekem van", "minulla on" féle szerkezettel nem találkoztam, a "neki van" tartalmat a 'toi' bírni, birtokolni igével fejezik ki. Ennek az igének melléknévi igenév<sub>1</sub> alakja segítségével többször előfordul a birtoklás jelölésének egy körülírásos fajtája is /körülírásos, mert ugyanaz a tartalom Px-szel, vagy anélkül is kifejezhető lenne/.

Csak néhány példa erre:

samtə x̣ōn tajəm ātt kēsə āteməs.

'Dann ergriff er das Schwert des Zaren ohne Herz.' /St.297./

uātli-igi iix tojam lojar nox-uillən.

'A Vatli-öreg fiának páncélját fölveszik.' /P.145./

samtə x̣ōn tajəm āj sōmpə sōməŋ taxər, āj sēmpə sēməŋ taxər nox šōšməste.

'Er warf sich den kleinschuppigen Panzer, den kleinpattigen Panzer des Zaren ohne Herz über.' /St. 297./

moŋ naŋen moŋ tajtə kamsar x̣ōtna jās'əttijtəm  
x̣ūtəm jiŋ-ēwə āj jiŋ-ēwə tinta nē tāntə nē  
naŋen ōmsəttəte .

'Wir geben dir die jüngste Schwester von unseren drei im kamsar-Haus aufgezogenen Schwestern als Frau ohne Brautgeld als Frau ohne Brautpreis.' /St. 258./

A fenti esetek természetszerűleg mindig a valódi birtoklás kifejezésére használatosak. Talán éppen azért vált ez a másfajta birtokkifejezés általánossá az oszt-jákban, mert a Px-ek gyakran más tartalom /legáltaláno-

sabban a határozottság/ hordozói, így ilyen módon lehet hangsúlyozni a birtoklás tényét, ha az a mondanivaló szempontjából fontos.

A mutató névmások részvétele a determinálásban

Egészen természetes, hogy a mutató névmások saját funkciójuknál maradva is determinálnak. A deiktikus jellegűek azért, mert egyértelműen, konkrétan rámutatnak /látható/ dolgokra, az anaforikusak azért, mert visszautalnak említett, ismert dolgokra. Azonban bármely használatban hangsúlyosak szoktak lenni, s alighanem ez a leglényegesebb különbség az anaforikus mutató névmás és a határozott névelő között: az anaforikus értelmű mutató névmás ki is emel, hangsúlyoz, nemcsak egyértelművé tesz, determinál.

A magyarban nincs külön névmási forma az anaforikus értelem kifejezésére, leggyakrabban a távolra mutató névmással utalunk vissza, de előfordul az "ez" is hasonló funkcióban. /Sebestyén Á.<sup>23</sup> Zemplényi V.<sup>24</sup>/ A deiktikus és anaforikus funkció békésen megfér/t/ egymással, s ez tette lehetővé azt, hogy az egyik, az anaforikus funkció némileg "önállósodjon", s formailag bizonyos mértékig elkülönülve és hangsúlyosságát elvesztve a determinálás feladatát lássa el. A magyar nyelvészeti szakirodalomban általános ez a nézet, Berrár Jolán<sup>25/a</sup> Magyar történeti mondattana is



így magyarázza: a határozott névelő a mutató névmás anaforikus szerepéből fejlődött, "bizonyos mondatkörnyezetben elvesztette nyomatékát, rámutató szerepét, és a fogalom határozottságát kezdte jelölni."

Balázs János<sup>26</sup> a magyar határozott névelő kialakulásáról szóló tanulmányban ugyanezt részletezi. Szerinte a határozott névelő a magyarban "eredeti hangsúlyát egyebek között alkalmasint bizonyos értelmezős szerkezetekben veszítette el, amelyek valamely előbb már említett fogalomnak új jegyeit tartalmazták, s ezért nem a bennük lévő mutató névmás, hanem az értelmezőként álló névszó vált hangsúlyossá." Szempontunkból is fontos lehet az a megállapítása is Balázs Jánosnak, hogy: "A mutató névmás egyre szélesebb körű, anaphorikus használata a gondolkodás egyre bonyolultabbá válását, nagyarányú fejlődését tükrözi, melynek folyamán nemcsak valamely tárgyra, hanem valamely kijelentésre, mondatra, mondattagra is visszautaltak vagy előre mutattak e névmás segítségével." /Ld. még a témával kapcsolatban Sebestyén Árpád<sup>23</sup> hasonló témájú cikkét is./

A fentieket azért tartottam fontosnak összegezni, mert az anyaggyűjtés során feltűnt, hogy az osztjákban

is lehet a mutató névmásnak határozott névelői funkciója, elképzelhető, hogy talán ott is kialakulóban van a határozott névelő a magyarhoz hasonlóan a mutató névmásból. Vértés Edit<sup>27/a</sup> könyvében szintén kitér arra külön is, hogy az osztjákban van a mutató névmásnak /a si-nek/ határozott névelőszerű használata is. A következőket írja erről: "Pápay hat das Demonstrativpronomen si in seinen obdorskischen Märchen vor verschiedenen Satzgliedern mit bestimmtem Artikel ins Ungarische übersetzt. ..." "In den meisten, fast in allen der zitierten Fälle könnte man das Demonstrativpronomen des Ostjakischen im Ungarischen wie im Deutschen mit einem in die Nähe oder Ferne weisenden Pronomen wiedergeben. Es gibt aber auch solche Beispiele, wo dies jedoch schwer wäre ..." "Pápay übersetzt in einigen Fällen das Demonstrativpronomen eben dann mit dem bestimmten Artikel, wenn dasselbe wort, vor dem es sich befindet, wenig vorher mit dem Zahlwort "eins", wie mit einem unbestimmten Artikel attributiert vorkam ... Pápay hat ī ... si auch mit 'einer ... dieser' übersetzt." ... Es kommt öfter vor, dass über etwas gesprochen wird, und bei der zweiten Benennung wird dies mit si artikelartig bestimmt ... . Einmal kommt die längere Form des Demonstrativpronomens als Artikel übersetzt vor.

Vértés Edit megállapításaihoz nem sok hozzátennivalóm van. A magam osztják példasorából /amit nem a névmások vizsgálata, hanem elsősorban a mondat alanyának - tárgyának határozott, vagy határozatlan volta miatt gyűjtöttem össze/ is világosan látható, hogy a si névmásnak egészen gyakori az artikulusszerű használata. Ilyen esetekben értelmesen határozott névelővel fordítható az osztják főnév magyarra /de a németre fordított példák tanúsága szerint Steinitz is inkább névelőnek tekintette a si-t ilyenkor. Emellett támogatja e nézetet az a tény is, hogy a si névmás előfordulása többszöröse a másik kettőnek: a tam-nak és tom-nak. Másrészt ha összehasonlítjuk a si használati gyakoriságát a magyarral, látható, hogy egy osztják mese lényegesen több si mutató névmást tartalmaz, mint egy magyar mese ez és az mutató névmást együttesen. Még akkor is, ha a si névszókísérő, Vértés Edit által "Adverbialbestimmung"-nak nevezett, szerintem pusztán hangsúlyosító, kiemelő használatát nem is vesszük számláláskor figyelembe. /Igaz, Korchmáros Valéria<sub>31</sub> azt írja a magyar mutató névmás használatának gyakoriságáról, hogy sokkal többször fordul elő a beszélt nyelvben, mint írott szövegekben. Az osztják mesék inkább beszélt nyelvi példának számítanak, mint írásműveknek, hiszen előbeszédet jegyez-



tek le a gyűjtők./ /Ld. Balázs J.<sub>28</sub>, Zemplényi V.<sub>24</sub>,  
Rapola<sub>29</sub>, Hakulinen<sub>30a</sub>, M. Korchmáros<sub>31</sub>/

Mindezek bizonyítására néhány adat: összehasonlítva  
a mutató névmások előfordulásának gyakoriságát; az  
Erős János című magyar népmesében <sub>32</sub> 5-ször fordul  
elő a mutató névmás, az imi-xili más című, hasonló  
hosszúságú osztják mesében 25-ször találkozunk a  
si-vel /Pápay<sub>10</sub> 16-31/. Ez azt látszik bizonyítani,  
hogy e névmásnak más funkciója /is/ van mint a rá -  
- vagy visszautalás /másképp miért lenne rá ennyiszer  
szükség ?/. Azt is említettem feljebb, hogy az oszt-  
ják mutatónévmások között is a si fordul elő a hasz-  
nálatban a leggyakrabban. Példáim között a távolra  
mutató tom 14-szer, a közelre mutató tam 38-szor  
/ebből 36 jelzői használatú/, míg a si összesen 113-szor  
fordul elő. Még ha nem számítjuk is ide a 25 említett  
"Adverbialbestimmung"/az MMNYR mutatónévmási mondat-  
részekapcsoló szócskának nevezi/ értelmű példát, akkor  
is szembetűnő a használat gyakorisága közti külön-  
ség:

si: 88, tam + tom: 52, /38 + 14/

A si jelentését, funkcióját tekintve különféle cso-  
portokba osztható. Szempontunkból a határozott né-  
velői használat a legfontosabb. Erre 20 példám akadt,



közülük 3 esetben az alanyt, 15 esetben a tárgyat,  
5 esetben a határozót determinálja a si. Példák  
mindhárom esetre:

noŋ si iux - pui lèp - ioŋætlan, sās - soŋ  
sōmdā.

'Te mikor a fa tövéhez közel jutsz, a me-  
nyétbőrt vedd fel.' /P. 83./

tut pl'sæt si χætna.

'Tűzet raktak a házban.' /P.53./

..., si upśǵalui uǵslì,

'..., a kisujját fogta,' /P.121./

si sōŋ kutpəl èuəlt sēuərməsli

'A tokhalat a közepénél kettévágta' /P. 103./

ittam imi iəŋŋələl iəŋkna poŋsəlì, noŋos  
χōŋəs, χætna ioχtəs, si iəŋŋəlŋən χat - χarina  
poŋsəlì.

'Most az asszony a vedreit vízzel megtöltötte,  
fölkúszott /a lépcsőn/, haza érkezett, a  
vedreket a szoba földjére tette.' /P. 171./

si kōrdì χāt, oŋ χāt kēətləlì.

'A vasház, ezüstház megkerüli.' /P.10./

si lauəŋ χoi manəs

A lovas ember elment. /P. 111./

aiṛltaiṛ lauəl kàtlisəlli, si mur pèlā  
 ilis manda, pidəs.

'Lassanként a lovát /vissza/-tartotta, a  
 nép felé lefelé kezdett menni.' /P. 112./

si xplā isni pulāṅ ol

'A halott az ablakkal szemben van.' /P. 28./

Ezek után idézek az összehasonlítás kedvéért néhány olyan példamondatot is, amelyekben a si-nek nem határozott névelő, hanem mutató névmási jelző funkciója van, vagy egyértelműen a szövegkohézió eszköze /az önálló (nem jelzői) használat számunkra itt lényegtelen/:

mā tōramna si tɔɣaina xplda ant pàrtməṃ,...

'Én azonban az istentől akkor /azon a helyen/  
 nem voltam halásra rendelve.' /P.37./

si uër pāral.

'Ez a dolog véget ért.' /P. Medveé. 120./

lɔṅdi uəs̥pi iəm xət olmal, si xətna lɔṅsət.

'Bemenésre való formájú jó ház volt,  
 ebbe a házba bementek.' /P. 52./

lou /èui/ matta xanzāṅ sɔuən iāndəs, si  
 sɔuən uisli, xət - ou xoza lɔskəsli.

'Ō régebben hímes nyírhéjedényt varrt, ezt a  
nyírhéjedényt fogta, a ház ajtajához dobta.' /P. 87/

nāluālt̃sam - χoi seda mil, si mil sōmdà !  
'Nyílforgács férfi, itt van egy sapka, ezt a  
sapkát tedd föl.' /P. 11./

si saχlan lūmta, mā at mallam.  
'Zieh diese Kleider da an, /deine/ gebe ich  
nicht.' /St. 84./

ipntti naurēmət kut euəlt si naurēm iēža  
ādəl tɔχaina uəχseli,...  
'A játszó gyermekek közül ezt a gyermeket egy  
kissé félre /külön helyre/ hívta.' /P. 22/

lou si tɔχaina seda i χazəs.  
'Ő azon a helyen ott is maradt.' /P. 46./

A si névmás e két lényeges jelentése, alkalmazása mellett igen gyakori a már említett "Adverbialbestimmung" előfordulása. Ez a megerősítő jellegű használat gyakori a finnben /Rapola<sub>29</sub>, Hakulinen<sub>30</sub>/ is, magyarban is. A sok példából ítélve, az osztják szóbeli közlésekben is így van ez. Igaz, problémát jelent ilykor megítélni, hogy a mintegy odavetett si vajon nem 'ím', vagy 'nün' /Steinitz/ jelentésű-e

valójában, hisz a szótárok, szószedetek ilyen jelentéseit is megadják, néha jelezve minimális hangzásbeli különbséget a különböző jelentések esetében, néha nem./Pápay - Beke<sub>33</sub>: sī, sī̇ : oda/hin

itt/hier

sī' : sieh /ím ?/

śī : ím/sieh

s'ī, si: ez,/dieser

Honti<sub>34</sub>: Kaz. s'ī, O.s'ī P. śī, RB. śī

dieser, so, siehe, da

Nyomysova<sub>35</sub> си 'əmo' сиB 'myga'.

27 ilyen fajta példám többségében értelmezhető a si Adverbialbestimmungnak. Egy példában ilyenkor érdekes módon nem a si, hanem a tom szerepel:

ī ɾt̪s̪ám s̪u̠u tom t̪ás p̪èl̪à n̪éž ań man̪əs.

'Egy bolondos borjú /az/ nem ment csak a nyájhoz.

/P. 40./

ī ɣu̠ən si u̠el' sa.

Pajtásod ím /az/ megöletett./P. 48./

ī kul̪əŋ si i̠idal n̪ila.

'Egy rénszarvas jövése /az jönni/ látszik'./P.33./





ì nējəl si χāzas.

'A másik nő ottmaradt.' /P. Medveé. 118./

liuəm ānəl si lpskəsəl.

'Evertt tálukat ím /azt/ elhajították.' /P. 151./

uázəŋ őr't igi χāt ilbina lauləl si lăiətsələl.

'A városi fejedelem - öreg háza előtt a lovaikat  
ím /azt/ megállították.' /P.122./

mōs' nējije si mānəs, s' mānəs, ...

'Die mos-Frau fuhr nun, fuhr nun.' /St. 88./

E mondatok egészen olyanok, mint pl. magyarul és  
finnül a következők:

Pista az megtanulta a leckét, de Kati az nem.

Pirkko se meni uimaan, mutta mina olen jäänyt  
kotiin.

Ugyanakkor nehéz lenne a mutató névmás azonosító, nyoma-  
tékosító szerepének megfeleltetni a si-t a következő  
példákban:

si uér s' pārəs.

Ez a dolog ím véget ért. /Medveé. 117./

min ninèn si uèlləlmən !

Mi titeket mindjárt megölünk. /P.145./

ĩăχ kăšti si mănlot:

„Az emberek keresni mennek ím.”/Medveé. 119./

Számomra ebből az látszik valószínűnek, hogy a si mutató névmást részint rá- /vissza/ mutatásra, tehát saját szerepében lehet használni, részben determináló elemként /ami a rámutató funkciónak is része !/. Determinálhat határozott névelőszerűen, s mint a fentebbi mondatokban, értelmezőként erősítve a mondat alanyát, vagy tárgyát /más mondatrésszel nem fordul elő/, s végül kiemelhet, hangsúlyozhat valamit a mondatban /akár az állítmányt is/. Szerepének sokfélesége is arra utal, hogy talán kialakulóban van belőle egy valódi határozott névelő.

Végül szólni kell a többször is előforduló, mindig - természetszerűen - határozatlan mondatrész előtt álló śiməs olyan /forma/ jelentésű melléknévi mutatónévmásról. Ennek alkalmazása is egy lehetőség a határozatlanság kiemelésére. Példák:

śiməs χ̣st ȣmasḷ, al sulpijl, al χ̣tlijl !

„Ein solches Haus steht da, es glanzte nur so, es leuchtete nur so.”/St.87/

śiməs ūnta jox̣ətsət: nol at lēpl, sēm at lēpl

„... kamen in einen solchen Wald: die Nase dringt nicht durch, das Auge dringt nicht Durch.”/St.108./

lou tòndì xorəl, siməs xanžəŋ soʊən iàntl.  
'Ő /t.i. a leány/ nyírháncsot hánt és olyan /va-  
lamiféle ?/ hímes nyírhéjedényt varr.'/P.86./

èui manəs, siməs lār - oŋgət òzás.  
'A leány ment, valami áradványgödröt talált.'/P.32./

Olyan példáimban, ahol egyik mondatban az ī  
'egy' számnév határozatlan névelőszerűen áll egy  
névszó előtt, majd a következő mondatban ugyanazt a  
névszót si vezet be, véleményem szerint a si mindig  
mutató névmási jelző szerepű: visszautal, nélküle  
nem volna meg a szükséges szövegkohézió. Legtermé-  
szetesebben magyarul is használunk ilyenkor mutató  
névmást, mégpedig elsősorban a közelre mutatót.  
/pl. Egy ember ült a parkban a padon. Ezt az em-  
bert már máskor is láttam ott./ Ilyen esetekben a  
visszautalás és determináltság /a tény, hogy már is-  
merjük/ egybefolyik.

Nem sok példa van rá, s az először előfordult  
névszó előtt az ī mellett a siməs is mutatkozott:

ī ìmi laulla, si ìmi náuremlāl ārət.  
'Egy asszonyról mondják /hogy az/, ennek az  
asszonynak sok a gyermeke.'/P.22./

uas tām àlagna siməs - lamba īχāt ol,  
si χāt mouna and āməsl.

'A város innenső végén olyanforma ház van,  
amelyik nem a földön van.' / P. 83. /

mā siməs wōśa jaχsəm, si wōśn mā inñē wusəm.

'Ich bin in eine solche Stadt gegangen, in dieser  
Stadt habe ich jetzt eine Frau genommen.' / St. 163. /



Az ī 'egy' számnév határozatlan és határozott névelőszerű szerepben

Az ī szócska gyakran fordul elő az osztják szövegekben, s egyáltalán nem csak alapjelentésében, a szám szerint egy dolog értelemben. Vértés Edit, már idézett könyvében<sup>276</sup> foglalkozik e számnév használatával, s a következő jelentéseivel számol:

a./ egyik - /másik/ példák:

ī nējəl ī nējəl ǫχšām χōlti - lālamlā.

'Das Tuch der einen Frau wurde von der anderen Frau gestohlen.' /P. Medveé. 117./

ī-χuiəl iästəl: ... ī -χuiəl iästəl

Der eine Mann spricht so ... Der andere Mann sagt. /OH. I. 73/604-9. .../

itl ɔbəl, itl apsəl.

Die eine /ist/ die ältere Schwester, der andere /ist/ der jüngere Bruder. /P.31./

b./ Px-es névszóval mutató névmási szerep;

példa:

ī nējəl pèlā iästəl

Sie sagt zu der anderen Frau. Medveé. 117./

- c./ 'egyik' jelentéssel önálló használatban,  
mint határozatlan névmás;

példa:

it pōdərta pidəs

'Einer fängt an zu reden.' /P.11./

- d./ 'egy' /ugyanaz/ jelentésben, mint azonosító  
mutatónévmás:

I-tayan' lailtan

'an einer Stelle stehen' /beide/ /ONGY.179/1081 /

- e./ rámutató, azonosító értelem összetételekben.

A továbbiakat idézem:

- f./ "Zweimal kommt bei Pápay das Zahlwort 'eins'  
vor einem possessiv-suffigierten  
Wort nicht als unbestimmter, sondern  
als bestimmter Artikel übersetzt vor:

I xadu andam rindi

'Das Haus von uns, als wäre es nicht.' /P.31./

I xuiən si uəlsa

'Der Kamerad von dir ist nun getötet.' /P.48/

Auch in der Scherkaler Mundart kommt es öfters  
vor, dass vor einem mit dem Possessivsuffix der 3.

Person versehenen Wort das Zahlwort 'eins' steht, Steinitz übersetzt diese Falle mit bestimmtem Artikel, wenn Steinitz mit einem unbestimmten Artikel übersetzt, ist kein Possessivsuffix an Wort: i.j γū· ta·ŋət .../...  
 ij γū·jət noχ t̃·t̃s' ... tritt ein. Mann ein ... Der Mann stand auf /233-4./."

Az in 'most' jelentésű szóról pedig ezt írja:

"In der Synja - Mundart kommt in als Demonstrativpronomen und als bestimmter Artikel vor:

Bei der Wiederholung eines zuerst mit dem Zahlwort 'eins' d.h. mit dem unbestimmten Artikel versehenen Worte kann in auf das wiederholte Wort hinweisen:

ij imi joxt̃s.... imeŋən ikeŋən in imel pēla  
 lāwətti pitseŋə

'Eine Frau kam herein ... Die Frau und der Mann begannen auf diese Frau zu schimpfen./139/

... Wenn etwas nicht das erstemal erwähnt wird, kann es mit dem Possessivsuffix der 3. Pers. Sing. versehen und mit in attribuiert werden und in diesem Fall mit bestimmtem Artikel übersetzt werden: in nēŋəl jāstəl

'Die Frau sagt' /87/

Das Possessivsuffix kann sogar fehlen:

in wursəkije si manl.

'Die Meise fliegt nun weg.' /130/ "

Vértes az I /ij/ kifejezetten határozatlan névelői használatot nem említette a szó jelentéseinek felsorolásakor, pedig igazán szép számmal vannak rá példák, sőt jóval többször használatos névelőszzerűen, mint pl. eredeti, számnévi értelmében. Az 'egy' szónak ezek a sokszínű jelentései jellemzőek a magyarban is. Az Értelmező Szótár<sub>36</sub> az 'egy' számnévnek 8 féle alapjelentését különbözteti meg /mely csoportokon belül még további alcsoportokra is bontja a szó értelmét/, de az 'egy' határozatlan névelőt is két csoportra osztja a használat szerint, s itt is van sok alcsoport.

Az északi osztjákban érdekes jelentésmegoszlás tanúi lehetünk. Az természetes számunkra, hogy az eredeti számnév előfordul 'egyik' jelentésben /több közül egyet kiemel, de határozatlan, hogy melyiket/, vagy határozatlan névelőként, hiszen a magyarban is úgy történt, hogy az 'egy' számnév jelzői használatában elhangsúlytalanodott, s akkor kezdte jelölni a határozatlanságot /Berrár<sub>25/b</sub> MTM/. Az azonban, hogy épp az ellenkezőjét jelentse számos esetben, a határozottságot, különösnek tűnik. Sajnos anyag híján nem bizonyítható, csak feltételezni lehet, hogy ilyen esetekben az I-t erősen hangsúlyozzák, nyomatékkal ejtik, s a jelentés az I-nek Vértes által is említett 'egy/azon/, ugyanaz' jelentésével lehet kapcsolatban. Ez a jelentés ugyanis éppúgy visszautalás valami már említett dologra, mint



ha a si névmást használnánk, a különbség a si és az ī azonos használatában valószínűleg csak az illető dolog megközelítésében fogható meg: pl. egy /és ugyanaz a/ férfi - tkp. nem más, hanem épp az, akiről eddig szó volt, ez/az/ a férfi - akit épp most említettem. Ez természetes is, hiszen az ī számnév régi - talán i-nek rekonstruálható előzménye közelre mutató névmástő lehetett. /Balázs<sub>37</sub>, Lakó<sub>38</sub>, Vértess<sub>39</sub>/.

Bizonyos környezetben az osztják nem érzi valószínűleg elegendőnek azt, hogy pusztán az ī hangsúlyos ejtésével jelezze: a szócska itt nem határozatlanságot, hanem éppen, hogy határozottságot jelöl. Ez lehet a magyarázata annak a megfigyelésemnek, hogy a határozott névelői jelentésű ī /23 ilyen példám van/ 21 esetben a mondat/tag/ legelső szava, csak 2 esetben áll egy hellyel hátrébb, akkor is csak személyes illetve birtokos névmás előzi meg:

lou ī χuiəl tülizi - l,śna χaisa.

'Az ő pajtása libuchurokba ütközött'./P.47./

/Ezt a mondatot tkp. úgy is lehet értelmezni:

ő, /ez/ a pajtása ..., s akkor az ī mondatélen van/

muŋ ī χuiu kārəsna ioxtoβtəsa

'A mi emberünket a kerecsen-sólyom előteremtette.'

/P. 76./

Másutt mindig a mondat/tag/ első szava az 'i'. Nem szabad megfélekezni róla, hogy - ahogyan Vértés Edit is írja - az i határozott névelői használatakor az őt követő névszón mindig van Px. Mégpedig az én példáim tanúsága szerint nemcsak a 3. személyű, hanem 2. és 1. személyű Px-ek is előfordulnak ilyen helyzetben /ld. épp a legutóbbi példát/.

Lássunk tehát még néhány példát:

i xuiən noŋ mou-kutna xrisən.

'Az emberedet te útban hagytad.'/P.50./

i igəm uel<sup>c</sup> sēm.

'Az öregemet megöltem.'/P. 164./

xu.w muj wā.n kassə.tte, ij nē.ŋət lo.pət.

'Lange oder kurz suchte sie, die Frau sagt.'

/St.234./

ij xū.jət nox ənt t̃s.t̃s.

'Der Mann stand nicht auf.'/St.235./

i xadu andəm ɒndi.

'A mi házunk mintha nem volna.'/P.31./

i xuiəlna andi<sup>i</sup> uantsa

'A társa már nem is látta.'/P.166./

Ezek után tekintsük át az I többi jelentéseit. Leggazdagabb a határozatlan névelői használat példáim között: 44 ilyet találtam. 21 esetben nem a mondat elején, hanem legalább egy hellyel hátrébb áll a határozatlan névelő, általában határozó/k/ előzi/k/ meg, bár nem kizárólagosan. E 44 példában az I után sehol sem találtam birtokos személyragot, a determinálásnak e másik eszközét. Ilymódon az I szócska határozott és határozatlan értelme tökéletesen megkülönböztethető, s így egy olyan eszközt találtunk, ami egészen egyértelműen mutatja a határozottságot, vagy határozatlanságot.

Példák határozatlan névelőre:

a./ a határozatlan mondatrész nem a mondat elején áll:

I mosaina à'əl-igi ìmi ugəl-uəs èuəlt i  
χāleβ kimis' talsəlì,...

'Egyszer az öreg atya az asszony száján  
kifelé egy hálót húzott, ...' /P.176./

lin joln lēstan ūjətsəŋ pā i kuŋšəp  
ūjətsəŋ pā i tut kēw ūjətsəŋ - ...

'Sie fanden zu Hause einen Wetzstein und  
fanden einen Kamm und fanden einen Feuerstein-...'  
/St. 141/

χὰδᾱη χοῖ ἱ ἄμπ' kidəs.  
'A házigazda egy ebet küldött' /P.105./

joln ij iki oməsL, ...  
'Drinne sitzt ein Alter, ...' /St.93./

mà ἱ sóχalt náurēm ossəm.  
'Én egy árva gyereket találtam' /P.115./

nrəmna ἱ gbrəm ox- pōzəχ toiləm.  
'A /halszárító/ állványon egy megromlott  
/hal/ fejem van' /P.78./

pā ἱ χῶτα ētəs. 'Wieder kam er zu einem  
Haus' /St.94./

b./ a határozatlan névelős mondatrész az első  
a mondatban:

ij χᾱtta jis, ...  
'Ein Tag brach an, ...' /St.249./

ἱ kældəm nōχēltsəlì  
'Egy nyomot követett' /P.28./



iχàn ādəl χásmal.

'Egy király egyedül maradt'. /P.112./

ī χuī manəs kolàŋ tuda.

'Egy ember ment rénszarvast hozni'. /P.49./

i lauəŋ χoi iəŋətmal sətł.

'...,egy lovas ember érkezése hallatszik'. /P.110./

Érdekes, hogy legtöbbször az alany határozatlan-  
ságát jelzi az ī szócska /31 esetben/, a tárgyét,  
jóval ritkábban /11 eset/, határozóra mindössze egy pél-  
da van /ld. fentebb/. A határozott névelői jelentésű  
ī-nél az alany és tárgy előtti használat között nincs  
ilyen nagy különbség, bár az is számottevő /alany: 15 pl.,  
tárgy: 6 pl., határozó: 2pl./:

A számnévi használat teljesen elkülöníthető az  
eddigiektől, itt igazán könnyű eldönteni, ha az ī va-  
lóban számnevet jelent. Bizonyítsa ezt néhány példa:

..., noŋ χolna īχətł - sis an' uèritsən

'..., te még 1 napig sem bírtad /volna/'. /P.7./

ā.sət i-j jāsəŋ an nū.χmijtəs.

'Der Vater sagte nicht ein Wort'. /St.266./

ī luŋ mola ɣou, ī luŋu ɣoləl.

'Egy nyár micsoda hosszú, egy nyarunk elfogy.'

P.142./

Akadt példáim között egy /azon/ jelentésű is, bár csak 2:

ī toɣàina ɣòl!l.

'Egy helyen fekszik.' /P.98./

lābat ɣxtl ī toɣàina āmasl.

'Hét nap egy helyen ül.' /P.49./

A Vértess által említett 'in' határozott névelőszzerű használatára 2 példát találtam anyagomban, mindkettő egybevág az általa mondottakkal, azaz i/j/-jel bevezetett szó második említésekor használják. Egyik példa érintett főneve Px-es, a másik nem:

in pīrəs ikijŋ inśəsti pitsajət.

'Der alte Mann begann sie /zu/ fragen.' /St.156./

in nɛŋəln inśəsla:

'Diese Frau fragt sie.' /St. 87./

A fentiek alapján elmondható tehát, hogy az ī 'egy' szócsonka determinálásra is, a határozatlanság

jelölésére is gyakran használatos. A kétféle értelmű jelentés könnyen, biztosan megkülönböztethető: a határozatlan névelői I után sohasincs a névszón birtokos személyrag, gyakran van a szó a mondatban hátrébb, és leggyakrabban alany és tárgy a mondatban az illető névszó. Amikor az I-t determinálásra használják, az utána álló névszó mindig Px-es, a mondat legelején szeret állni, s itt az I valószínűleg hangsúlyos. Ezesetben is legtöbbször alany vagy tárgy a mondatban az érintett névszó. Az eddigiek közül az I használata mutatja legtisztábban a determinálás szándékát az osztjában.

## A tárgy határozottsága és az igeragozás

Az osztják igeragozás formai, történeti kérdéseiről számos cikk íródott már /pl. Fokos<sub>40</sub>, Pápay<sub>41</sub>, Kövesi M.<sub>42</sub>, Rédei<sub>43</sub>/, használatáról azonban tudomásom szerint kevesen és csak röviden nyilatkoztak ezideig.

Pápay pl. most említett tanulmányában egy mondat erejéig foglalkozik mindössze a kérdéssel: "... finnisch - ugrischen Sprachen ... weisen alle neben der subjektiven auch eine Objektivkonjugation auf, welchenicht nur das Subjekt /Agens/ bezeichnet, sondern auch einen hinweis auf ein bestimmtes Objekt enthält."

Az osztjákban tehát van alanyi és tárgyas ragozási sor, de a formák használata korántsem olyan következetes és körülírható, mint például a magyarban. Gyakori, hogy határozott tárgy mellett alanyi ragozású az ige, és van példa ennek az ellenkezőjére is.

Először Wolfgang Steinitz<sub>18</sub> próbálta megfogalmazni a ragozási típus megválasztásának szabályait. Véleménye szerint a határozott tárgy mondatbeli helye igazít el, vajon alanyi, vagy tárgyas igerag alkalmazása-e a helyes. Eszerint az osztják akkor használ alanyi ragozást, amikor a határozott tárgy közvetlenül az ige előtt áll, s a tárgyas alakok inkább akkor fordulnak elő, ha az állítmány és a tárgy között más mondatrész/ek/ is van/nak/. Ugyanezt írja a nyenyec



alanyi és tárgyas formák használatáról Terescsenkó<sup>44</sup> is /Mikola Tibor<sup>17b</sup> is idézi a magyar tárgyas ragozás kialakulásával kapcsolatos cikkében/.

Gulya János<sup>45</sup> nem ért ezzel egyet. Szerinte az osztják szórend meglehetősen kötött, a tárgy általában az ige /állítmány/ előtt áll, akár határozott, akár határozatlan, "másrészt bőven idézhetünk ellenkező példákat is."

Azt írja, az osztjákban a tárgy határozottsága nem alaki vagy szófaji feltételektől függ, hanem a beszédhelyzettől, a tárgy ismert voltától. S "... a /beszédhelyzet-referencia következményeképpen fellelő/ határozott tárgyas /determinált/ viszonyt a mondatban a tárgyas ragozású igealak jeleníti meg."

Azaz formailag csak az ige jelöli a határozottságot. Ez az álláspont számomra nem lehet meggyőző, mert példaanyagomban az alanyi és tárgyas ragozás nagyfokú keveredésével találkoztam. Nemcsak arra az esetre van példa szép számmal, hogy a határozott tárgy mellett alanyi ragozás áll, hanem az a meglepő és nehezen megmagyarázható jelenség is gyakori, hogy határozatlan tárgy mellett tárgyas igealakot találunk. Hangsúlyozni kell, hogy az igeek többsége az "elvárásoknak" megfelelően viselkedik, azaz alanyi

ragozás áll határozatlan, tárgyas ragozás a határozott tárgyak mellett. /Szempontunkból ez azt jelenti, hogy az igék cca. 2/3-a részt vesz a tárgy determinálásában./

Csakhogy messze nem elhanyagolható a "rendbontó" módon használt igealakok száma sem, ezért ezekkel feltétlenül foglalkozni kell.

Térjünk vissza Steinitz szabályára, s nézzük meg, mit mutatnak ezzel kapcsolatban a példamondataim. 579 alanyi /259/ és tárgyas /317/ ragozású mondatot vizsgáltam meg Steinitz szórendi szabálya szempontjából, s a következőket tapasztaltam:

A határozott tárgy közvetlenül az alanyi ragozású igealak előtt áll 84 esetben. 21 olyan mondat is van azonban, ahol határozott ugyan a tárgy, de nem közvetlenül az alanyi ragozású ige előtt áll, hanem valamilyen más mondatrész, legtöbbször határozó is áll köztük. Csak 3 példában választja el az állítmányt és a tárgyat egynél több más mondatrész egymástól. Példák:

OdVi: nēlal χotəŋ χorət wus.

'Er nahm die Schwanengewänder dieser Frauen.' /St.91./

...., amptan estata !

'... lass deine Hunde los' !/O.A.7.18./3./

samtə χōntajəm āttə kēsā āteməs.

'Dann ergriff er das Schwert des Zaren  
ohne Herz'./St.297./

...., si mil sōmdā !

'... , ezt a sapkát tedd föl' !/P.11./

χōn ēwi luwel kāśal<sup>2</sup>s.

'Die Zarentochter bemerkte ihn'./St.161./

Od...Vi: liləŋ torn<sub>o</sub> ugəl wus<sub>z</sub>uwat mēttsə-  
sel.

'Sie steckten ihm das Lebenskraut in  
den Mund hinein'./St.167./

ā.j χōpət wu.t nāreməs,

'Er schob das kleine Boot aufs Ufer'./St.303./

śī χujən mōŋ pānna wüstəw.

'Diese Männer nahmen wir mit uns'./O.A.7/8/8./

Ha tárgyas ragozás áll a határozott tárgy  
mellett /278 ilyen eset/, e tárgy, állhat akár közvet-  
lenül az állítmány mellett /164/ akár távolabb /114

eset/. Ha az ige és a tárgy távolabb állnak egymástól, igen gyakran nem egy, hanem több mondatrész választja el őket. Példák:

OdVd:  $\text{uaj}^{\text{h}}\text{ə}^{\text{h}}\text{ləm il} - \text{nəzərtlələm}.$

'A botosaimat legyűröm.'/P.139./

$\text{o}^{\text{h}}\text{sätpi-tiberlos} \text{ja}^{\text{h}}\text{ə}^{\text{h}}\text{l ta}^{\text{h}}\text{ti no}^{\text{h}} - \text{ä} - \text{ləməsli}.$

'A Rézhüvelyes Tyiberlosz a bátyja szarvasbőrét felemelte.'/P.63./

$\text{uätli} - \text{igi} \text{ii}^{\text{h}} \text{tə}^{\text{h}}\text{əm lo}^{\text{h}}\text{ər no}^{\text{h}} - \text{u}^{\text{h}}\text{llən}.$

'A Vatli-öreg fia páncélját fölveszik.'/P.145./

$\text{tomi o}^{\text{h}}\text{ə}^{\text{h}}\text{lna nir no}^{\text{h}} - \text{uortsəlli}.$

'Amaz a fejével a gerendát fölnyomta.'/P.94./

Od...Vd:  $\text{luw imel luw wusli}$

'er selbst nahm seine eigene Frau.'/St.100./

$\text{mā nagen} \text{n}^{\text{h}}\text{ə}^{\text{h}}\text{lə}^{\text{h}} \text{jū}^{\text{h}}\text{x}^{\text{h}}\text{lə}^{\text{h}} \text{kät} \text{xū}^{\text{h}}\text{ja}$   
 $\text{älsem}.$

'Ich habe dich zwei pfeiltragenden,  
bogentragenden Männern versprochen.'/St.130./



tàm tàzəm tōrəm pàrtsəlì ...

'Ezt a nyájamat az isten adta ...'/P.39./

mà si sɔrt-ox sitna sēuər'səm.

'Én azt a csukafejet azért vagdaltam össze.'

/P.67./

A tárgyas ragozás használatát boncolgató nyelvészek nem említik, hogy tárgyas ragozás állhat határozatlan tárgy mellett is, pedig az ilyen példák száma nem is olyan kevés. Anyagomban 39 ilyennel találkoztam. Közülük 30 esetben a tárgy az ige mellett helyezkedik el, 9 példában távolabb állnak egymástól. Több példát sorolok fel az efajta mondatok létezésének bizonyítására.

OiVd: nɔrjən lɪdɪ iubina jəŋk iɛŋlɛm

'Téged megevén vizet iszom.'/P.5./

mà xas'-iux iəm sɛŋgɛβ uɪsəm,...

'Én fűzfából való jó botot fogtam,...

/P.143./

nɛŋxo ant xɔilɛm

'Emberrt nem hagyok meg',/P.21./

sàra, tutnlàdi !

'Csak hamar, gyújtsatok tüzet !/P.102./

mur manəm iubina uoslaχ - soχta  
ioχà - toχartselli.

'Miután a nép elment, agyagsárt gyúrt  
össze./P.50./

uàtli - igi iijəl sòrt - pol uèrləli  
Vatli-öreg fia csuka - cégét csinál.  
/P.144./

i ān pēlak - šugàtselli /làngotselli/  
'Egy hosszúkás fatálat kettétörött /ha-  
sított/,/P.93./

i uərdi - oχ - siski òzil!i!səm.  
'Egy vörösfejú madarat találtam./P.93./

Oi...Vd: mà mutrà χatsà osləm.

'Honnét tudnék én fortélyt ?/P.42./

kamən wuli jēməŋ nola tūtlisti ?

'Wieviel Rentiere habt ihr zum  
Heiligen kap gebracht ?'/St.68./

iski n̄lbi n̄pləŋ uət pondina ont-  
χ̄ari uoīəŋ noʒà t̄eləŋ put - t̄el sírtna  
tùllàm.

'A hideg orrú orros szél támadtakor  
erdei rénbika zsíros húsával teli egész  
fazekat majd akkor hozok.' /P.141./

..., i soχ j̄iŋka ēs̄sew,  
'ein Fell haben wir ins Wasser versenkt,'  
/St. 68./

Ez utóbbi példa különösen azért elgondolkodtató,  
mert a következő mondatból ragadtam ki:

kat piti lāwam χ̄orpi soχ il kur ilpi  
ikija lāksəlluw, i soχ j̄iŋka ēs̄sew, χ̄ūlām  
soχ noχ taχ̄ərsuw.

'Zwei kohlschwarze Felle haben wir für  
den Alten unter den Füßen in die Erde  
gegraben, ein Fell haben wir ins Wasser  
versenkt, drei Felle haben wir aufge-  
hängt.'

Láthatjuk, hogy egészen azonos tartalmú, formájú  
mondatokról van szó, s ki tudja miért, két esetben  
ugyanolyan jellegű határozatlan tárgy mellett

alanyi, egy esetben tárgyas igealakot találunk.

Ilyen példák miatt kezdetünk kételkedni az adat-  
közlő nyelv ismereteiben.

Még egy megjegyzés kívánczik e mondatcso-  
porthoz: viszonylag gyakori az osztjában a je-  
lölt tárgy egy érdekes formája, amikor a tárgy je-  
lentésű szón egy locativusi -na rag jelentkezik  
bizonyos jelentéskörbe tartozó /leggyakrabban az  
adni, kínálni, dobni (valakinek valamit) igék mel-  
lett. Ez a tárgy lehet határozott is, határozatlan  
is /utóbbi lényegesen gyakrabban/, s lehet, hogy nem  
is tárgynak, hanem határozói igevonzatnak kellene  
tartanunk. Gulya János egyetemi óráin a keleti oszt-  
jában is felhívta erre a kifejezésmódra a figyel-  
münket. Feltűnő, hogy legtöbb példa az aktív mon-  
datok közül épp az Oi Vd típusban van rá, néhány  
akad az OiVi példák között is, ezenkívül számos al-  
kalommal fordul elő passzív mondatokban, de másutt  
nem jelentkezik. Most csak az aktív mondatok közül  
hozok rá példákat:

Oi Vd: uul iijem nigna seltta uijil!i!sem.

'Az öregebbik fiamnak onnan vettem fele-  
séget.'/P.151.//tkp. feleséggel vettem  
őt/



səl - oχ χ<sup>om</sup> - iuxna u<sup>er</sup>ālən.

'Ezüst koporsót csináljatok neki.'/P.147./

oχsar līdətna χaisəlli pà manəs.

'A rókának ennivalót vetett és ment.'/P.68./

ākarije lēt - otn masli,

'Sie gab dem Hund Essen.'/St.161./

Oi Vi példák:

..., mà no<sup>en</sup> matti u<sup>as</sup>na ioutlēm.

'..., hátha valami récé<sup>t</sup> lövök neked /ré-  
cével lőlek/.' /P.161./

..., manət tet - őtna tūwe !

'..., bring mir Essen.'/O.A. 141./

mà no<sup>en</sup> nēmna ponlēm.

'Én neked nevet adok.'/P.8./

E kis kitérő után összegzésképpen lássuk, szám sze-  
rint hogyan alakul az alanyi - tárgyas ragozás és  
a határozott - határozatlan tárgy, valamint a szó-  
rend viszonya:

|                  |                 |
|------------------|-----------------|
| OdVd: 164        | Oi Vi: 150      |
| Od /.../ Vd: 114 | Oi /.../ Vi: 4  |
| Oi Vd: 30        | Od Vi 84        |
| Oi /.../ Vd: 9   | Od /.../ Vi: 21 |

A számok önmagukért beszélnek, s bár a legtöbb mondatban, mint a nagy számok mutatják, szabályszerű az alanyi és tárgyas ragozás használata, az is látható, hogy mégis nagy zűrzavar uralkodik ezen a területen.

Gerhard Ganschow<sup>46</sup> megpróbált rendet tenni, megkísérelte megtalálni a szabályokat, amelyek meghatározzák, mikor melyik igeragozási típus használható. Tekintsük át ezeket:

- 1./ "...megjelenik a tárgyas ragozás, ha a tárgy mutató névmás vagy tárgyesetben álló személyes névmás."
- 2./ "Mutató névmási jelzővel ellátott névszói tárgy csak akkor jár tárgyas ragozással, ha a névmási jelző utalása valami konkrét,

ismert dologra vonatkozik, Ezzel szemben alanyi ragozás jelentkezik, ha az utalás nem konkrét, ismert dologra, hanem pl. csak valami összehasonlíthatóra, vagy képzeletben létezőre vonatkozik."

3./ "A formailag birtokos személyraggal meghatározott névszói tárgy az igeragozás szempontjából nem nyújt egységes képet."

Két csoport: a./ kötelező a tárgyas ragozás, ha az igén, vagy névszói tárgyon, vagy mindkettőn jelölve van az első, vagy második személy;

b./ mind a névszói tárgy birtokos személyragjával kifejezett birtokos, mind az igén kifejezett agens 3. személyű; mindkét ragozástípus egyaránt fellelhető.

Tendencia, hogy inkább az alanyi ragozást használják, ha a névszói tárgy közvetlenül az ige előtt áll, de inkább tárgyas ragozást, ha a névszói tárgyat két vagy több szó választja el az igei állítmánytól."

- 4./ Az alakilag jelöletlen névszói tárgy is lehet tartalmilag határozott, ezekben az esetekben kivétel nélkül a tárgyas ragozás jelenik meg. Ha az alakilag jelöletlen névszói tárgy után alanyi ragozás jelentkezik, a tárgy mindig valami tartalmilag határozatlan dolgot jelöl.
- 5./ Ha a jelöletlen névszó "határozatlan tárgy", akkor az esetek 80 %-ában csak egy szó választja el az igétől. Ha azonban a jelöletlen névszó "határozott tárgy", akkor távolabb is állhat az igétől.
- 6./ Tendencia, hogy a tárgy határozott volta alakilag vagy csak az igén, vagy csak a névszói tárgyon jut kifejezésre.
- 7./ Sok esetben a tárgy formailag meg sem jelenik a mondatban, hanem csak az igei állítmány fejezi ki a tárgyas ragozás segítségével.

Ganschownak ezekkel a szabályaival sok tekintetben egyetérthetek, de anyagomban jópár eltérő jelenséget is találtam. Ezeket az észrevételeket sorolom fel a következőkben:



1./ Mutató névmási tárgyra csupán 4 példám van,  
ebből 1 tárgyas, 3 alanyi ragozású.

Vd: xund<sub>2</sub> sàra mo<sub>2</sub>zàtlèm mà sit !

'Mikor tudom én ezt hamar meggyógyí-  
tani ?' /P.24./

Vi: mal<sub>2</sub>χat<sub>2</sub> muj lēs, sīt at ūj<sub>2</sub>at<sub>2</sub>

'Was sie gestern ass, das weiss sie nicht.'

/St. 104./

seda la<sub>2</sub>ḡsidi s<sub>2</sub>χ ol, sit ū<sub>2</sub>ia !

'Ott öltőruházat van, azt vedd fel.' /P.10./

2./ Személyes névmási tárgyat sok példamondatom  
tartalmaz, a tárgyas ragozásúak száma lényeg-  
esen nagyobb /36 : 5/.

Vi: mā ki pitlajəm, mānəm wēlati,

nin ki pitlajti, mā ninan tūlēm !

'Wenn ich besiegt werde, tötet mich,  
wenn ihr besiegt werdet, so bringe ich  
euch weg !' /St. 193./

tàs - ū<sub>2</sub>is tàlləḡən i louèl tàlləḡən.

'A portékát húzzák, őt is húzzák.' /P.52./

Vd: /nin/ mānəm wēlal<sub>2</sub> !

'Schlagt mich tot !' /St.I.144./

χ<sub>o</sub>di, noŋ manēm malai χ<sub>o</sub>bilén ?

'Hogyan, te engem miért hagysz el?'/P.46./

min noŋèn ōχ<sub>o</sub>alna tàllēman

'Mi tégedet szánon húzunk.'/P.60./

noχ - ki kiłsēm loln, louèl ūèłsēm loln.

'Ha fölkerelkedtem volna, őt megölttem volna.'/P.99./

mā ninan tūllam.

'Ich werde euch wegbringen.'/St.I.141./

Mint látható, ugyanazon személyt jelölő személyes névmás mellett ugyanaz az ige alanyi és tárgyas ragozásban is előfordul. Véleményem szerint ebben az esetben nincs jelentősége annak, hogy melyik ragozást használjuk /lévén a tárgy a lehető leghatározottabb; ld.: magyar személyes névmás első és második személyű alakjai mellett alanyi a ragozás !/. Bár az is elképzelhető, hogy az informátor bizonytalankodott az igealakok használatában.

3./ Ha a tárgynak mutató névmási jelzője van, 37:9 arányban gyakoribb mellette a tárgyas ragozás az alanyinál. Ez esetben is találtam olyan mondatokat, amelyek tárgya, annak mondatbeli helye, ideje ugyanaz, a ragozás mégis más. Elvont fogalomra utaló példáimban mindenütt ugyanaz a tárgy és az ige, az igeragozás pedig változó.

A konkrét fogalomra mutató névmási jelzők mellett is előfordul alanyi ragozás is:

Vi: tãus si iãzəŋ χòləs.

'A tunguz ezt a szót hallotta.'/P.39./

tãm pōdər'dəm iãzəŋlãm àl iorèmìlà.

'Ezeket a mondott szavaimat ne felejtsd el !'/P.84./

nàluàl'tsam - χoi seda mil, se mil sòm dà !

'Nyílforgács férfi, itt van egy sapka, ezt a sapkát tedd föl.'/P.11./

Vd: lou si iãzəŋ χòl'səllì.

'Ő ezt a hírt hallotta.'/P.116./

tãm soŋəmpuŋən kim - Ētl'təlèn.

'Ezt a cérnagombolyagodat kiereszted.'/P.8./

tãm sēm wojen manem miji.

'Gib mir dieses Augenfett.'/St.I.81./

ìmi si or - kwləŋ uoiət kəuərìlì.

'Az asszony ezeket a rénszarvas faggyúkat megfőzi.'/P.17./

4./ Első, második és harmadik személyű birtokos személyragos tárgy mellett is egyformán lehet alanyi és tárgyas igealak is, bár összességében

lényegesen több tárgyasragozású példa van,  
mint alanyi /117.41/.

| Szem. / V. | Vd | Vi |
|------------|----|----|
| 1.         | 29 | 9  |
| 2.         | 14 | 6  |
| 3.         | 74 | 26 |

Látható, hogy a legtöbb példa a 3. személyű Px-es alakokból van, a legkevesebb pedig a 2. személyűekből. Ebből nem szabad véleményem szerint semmiféle következtetést levonni, mert a mesékben szükségszerűen ezek az alakok fordulnak gyakrabban elő.

Példák:

mā sōrḡəḡ oxi xirəm nin lōləpsəln ?

'Habt ihr meinen Goldgeldsack gestohlen ?'

/St.I.104./

maliləḡ tornen ārtaliləm

'Ich prüfe dein Lebenskraut.' /St.I.167./

mēt jūxət ūn ēwel āl'əs:

'Schließlich versprach er seine älteste Tochter.'

/St.115./

tutl pləs.

'Tüzét meggyújtotta.' /P.93./



tāus, tázəm tuləm.

'Tunguz, a nyájamat elviszem.'/P.40./

tuten no<sub>2</sub>χ ali.

'Zünde Feuer an.'/St.I.123./

ikel sa<sub>2</sub>χ<sub>1</sub> no<sub>2</sub>χ kuš<sub>2</sub> χōjəlsəlli

'Ihr Mann wollte den Rock anziehen.'/St.123./

rədəŋ χət əljəlna tutl no<sub>2</sub>χ - v'səli

'A tűzhelyes házban a tüzet felgyújtotta.'/P. 129./

5./ Ha a határozott tárgy jelöletlen, akkor is gyakrabban áll mellette tárgyas, mint alanyi ragozás /49 : 13/. Ugyanígy, ha a határozatlan tárgy jelöletlen, legtöbbször alanyi ragozás követi, de van lo példa arra is, hogy ilyenkor tárgyas ragozás áll mellette.

Jelöletlennek tekintettem a tárgyat, ha sem birto-  
kos személyrag nem volt rajta, sem más eszköz nem  
jelölte határozott, vagy határozatlan voltát /pl.  
mutató névmás, I számnév ill. határozatlan névelő,  
határozatlan névmás/ vagy egyáltalán tárgy - többnyire  
határozatlan tárgy voltát a -na loc. rag feljebb em-  
lített használatában .

Példák:

OdVi: mur tòdà χàt šugàtlət.

'A nép ott a házat rombolja.' /P.87./

mèŋk' - igi oxsātpi - Tiberlos uər - sèm  
noŋ ətli:li

'Az erdei manó - öreg a Rézhüvelyes

Tyiberlosz vércsöppjét követi.' /P.55./

OdVd: oxsar uai - pēlək sɔχ lou pēləl  
təlsəlli.

'A róka a félbotosú subáját maga felé  
fordította.' /P.104./

or - koləŋ uisli, kət āŋət' èuəlt kətllsəli.

'Az erdei rént fogta, két szarvától megra-  
gadta.' /P.17./

OiVd: ī uərdi-ox-siski ɔzil:li:sèm.

'Egy vörösfejű madarat találtam.' /P.93./

nrŋén lli:li iubina iŋk' ièsłèm.

'Téged megevén vizet iszom.' /P.5./

Oi Vi: χàt libina tut ɔləs.

'A házban tüzet gyújtott.' /P.93./

muja tut at allən ?

'Warum zündest du kein Feuer an ?' /St.9./

si ārat <sup>2</sup>ojat wēlsəm, ...

'Ich habe so viele Menschen getötet ...' /St.106./

6./ A határozott tárgy távolodik el leggyakrabban a tárgyas ragozású igétől, de a jellemző az, hogy a tárgy közvetlenül az ige előtt áll, illetve ritkán egy mondatrész választja el tőle. Több mondatrész szintén csak a határozott tárgy és a tárgyas ragozású ige között lehet.

|      | O V | OSV<br>OAV | OAAV | V O |
|------|-----|------------|------|-----|
| OdVd | 24  | 24         | 2    | 2   |
| OdVi | 14  | 1          | -    | -   |

Példákat ld. feljebb.

Természetesen tárgyas ragozású ige használatos mindig olyan esetekben, amikor a határozott 3. személyű tárgy nincs jelen a mondatban, kizárólag az igerag mutat rá. Csak itt kötelező a tárgyas ragozást használni.

tām - χātī sāyā ālōj killəm, χōlti - lāləm - ləm.

'Ma majd korán kelek, /s/ ellopom.' /Medveé.119./

õxšāmæl ōžəm nèŋəl si-kūš kǎšlǝli-kǎšlǝli:

'A kendőjét elvesztett nő jóllehet keresi, keresi.' /Medveé. 117./

malai ioyo ant lɔŋətsən ?

'Miért nem hoztad be ?' /P.102./

sojŋəl wusli, pūna mēttsəsli.

'Er nahm den Auerhahn, steckte ihn in die Reuse.' /St.102./

Az összefoglalás előtt megemlítem még, hogy Honti László<sup>47</sup> Chrestomathia Ostiaticája is foglalkozik a kérdéssel. Mivel azonban az ő /Ganschow-éval több ponton egyező/ szabályai csak a ragozás használatának bizonytalanságát erősítik meg /"tetszőlegesnek tűnik, alanyi avagy tárgyas ragozású-e az ige," "többnyire tárgyas ragozású", stb. kifejezéseket kénytelen használni/, nem tartom szükségesnek e szabályok vizsgálatát. Honti egyébként bizonyára nem figyelt fel az OiVd típusú mondatokra az északi oszt-jákban, mert ezt írja legelső szabályként: "Ha a mondat tárgya határozatlan, az állítmány alanyi ragozású ige, míg ha határozott, lehet akár alanyi, akár tárgyas ragozású."



Miután végigtekintettük, hogy a tárgy formája és az ige ragozási típusa hogyan viszonyul egymáshoz, leszögezhetjük:

- a./ határozatlan tárgy mellett legtöbbször alanyi ragozás áll, határozott tárgy mellett pedig tárgyas ragozás;
- b./ emellett összes példamondataim közel egyharmadában keveredik az alanyi és a tárgyas ragozás. Ennek az egyharmad résznek a javát az OdVi típusú mondatok teszik ki. E mondatokban a határozott tárgy lehet jelöletlen is, jelölt is. Nem elhanyagolhatók az OiVd típusú mondatok sem, s ezeket lehet talán legkevésbé megmagyarázni.

Egyetérthetünk Gulya Jánossal abban, hogy a tárgy határozottsága nem/csak/ alakí, vagy szófaji feltételektől függ, itt döntő tényező az említettség, ismertség. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy a tárgyas ragozású igealak jeleníti meg a határozott tárgyas viszonyt, hiszen komoly mennyiségű példában nincs a határozott tárgy mellett tárgyas ragozás. A szituáció, az említettség, a tárgy egyedi volta, stb. mégis egyértelművé teszik, milyenek kell tekintenünk az adott mondat tárgyát.

A határozott névelőt alkalmazó nyelvekben is csak akkor kezdik a névelőt kitenni, ha az már ismert, konkrét, úgyhogy - Gulyával ellentétben - véleményem szerint a Px-ek olyan használatát, amikor a rag nem valódi birtokviszonyra utal, nyugodtan lehet determinálásnak nevezni. /Példákat ld. a birtokos személyragokat tárgyaló fejezetben./

Láttuk tehát, hogy az alanyi és tárgyas ragozás használata tele van ellentmondással, szabályt nem lehet adni arra, mikor melyik igealakot kell használni. Így sajnos a tárgyas ragozást nem tekinthetjük a tárgyat determináló eszköznek.

Felmerül a kérdés, vajon nem az adatközlők tökéletlen nyelvtudása miatt van-e a keveredés /??/. Esetleg más lehet-e a határozottságértéke /stílusa/ a vegyes mondatoknak?

Legvalószínűbbnek a nyelv természetes változását: az alanyi és tárgyas ragozási alakok lassú összemosódását tartom. Mégis kutatást kívánna, nincs-e más oka a jelenségnek. Úgy tűnik ugyanis, hogy akkor használ az osztják változatlanul következetesebben tárgyas ragozású igét, ha az ige jelentése befejezett. Ebbe az igen sokfelé ágazó problémába nem szeretnék belemerülni, csupán néhány kis megjegyzést tennék.

A tranzitív igekötős igék tárgy mellett tárgyas ragozásúak szoktak lenni, Zsirai<sub>48</sub> az obi-ugor igekötőkről szóló előadásában hangsúlyozta azok absztrahálódását, s a perfektiváló szerep felvételét. Emellett E.Kangasmaa-Minn<sub>49</sub> tanulmányában olvashatjuk: "There exists no Finno-ugric system of aspect markers." Mégis, ő is ír néhány, az aspektussal kapcsolatos nyelvi jelenségről, ugyanis az egyes nyelvekben /egymástól függetlenül/ kialakult, vagy kialakulóban van valami e tartalom kifejezésére /magyar igekötők, finn partitívus-genitívus szembenállás; Szerebrennyikov<sub>50</sub> az igei aspektusról ír a permi és volgai nyelvekben/. Kutatni e témát tehát mindenképpen érdemes lenne.

## A szórend szerepe a határozottság kifejezésében

Számos nyelvben szigorúan kötött a szavak sorrendje /pl. német, angol, kínai/, mert maga a szórend, azaz egy-egy szó állandó helye grammatikai értékű, más formai eszközöket helyettesíthet. A magyart szabad szórendű nyelvnek tartják, mert egy mondat sokféleképpen felépíthető. Azonban a másféle szórend használata nem öncélú, mást, plusz tartalmat lehet vele kifejezni, hangsúlyozni, kiemelni, ellentétbe állítani vagyunk képesek a segítségével. A magyar nyelvet az újabb szakirodalom úgy említi, hogy annak nem a szórendje, hanem a fókusza kötött /É. Kiss<sub>51</sub>/.

A finn /és már a bevezetőben említett nyelvek/ szórendje azonban a determinálásban is részt vesz. E nyelvekben az ismert határozott dolgok kerülnek a mondat elejére, az ismeretlenek helye hátrébb van.

Minden nyelvben van /legalább/ egy domináns szórend /Greenberg<sub>52</sub>, Dezső L.<sub>53</sub>/.

Az emellett előforduló más alternatív szórendek általában nem funkciótlanok, hanem épp ezek fejezhetnek ki a domináns mondatokétól eltérő tartalmakat, pl. az alany, vagy a tárgy határozott, illetve határozatlan voltát /Hakulinen<sub>30</sub>%.



Az osztjákban az aktív és passzív szórendi típusokat jónak láttam különválasztva vizsgálni, majd az eredményeket összevetve levonni a következtetéseket.

#### Az aktív mondatok

A VOS szórend kivételével az északi-osztjék mondatokban mindenféle sorrendű mondat előfordul. Tekintve, hogy rokon nyelveinkben az állítmány személyragja legtöbbször az alanyt vagy a tárgyat vagy mindkettőt is kifejezheti, megvizsgáltam azokat a mondatokat is, amelyekből vagy az alany, vagy a tárgy hiányzik. Hogy mennyire fontos mondatok figyelembevétele, azt bizonyítja az a tény, hogy a szövegeket főleg "nem teljes" mondatok alkotják. Részletezve tehát a következő szórendi típusok fordulnak elő /az előfordulási gyakoriság sorrendjében/:

OV  
SV  
SOV  
OSV  
VO  
SVO  
VS  
OVS  
VSO

A leggyakrabban előforduló teljes mondattípus az SOV. Alternatív nem teljes szórendje az SV és az

OV lehet. Az SV mondatok közül azonban csak azokat számíthatjuk ide, amelyeknek az állítmánya tranzitív ige, azaz felvehetne tárgyat is.

Megvizsgálva egy mese minden egyes mondatát megállapítható, hogy a mesék és bekezdéseik SOV vagy intranzitív igét tartalmazó SV mondattal kezdődhetnek. Addig lehet azután mellőzni - az akkor már ismert, határozott - tárgy, vagy alany kitételét, amíg el nem mosódik, hogy pontosan kiről, miről van szó. Ilyenkor újra kiteszik az alanyt ill. tárgyat. Az alanyt tartalmazó mondatok gyakoribbak, mert a névmási alanyt ritkán hagyják ki a mondatból. Olykor a névmás tartalma is megerősítésre szorul, pl. lou /ašnī/ manəs. 'Ő /a medve/ ment.'/P.5./

A szövegekben akkor használatosak a teljes SOV mondatok, ha:

- új dolgot vezetnek be
- megerősítik az igei személyrag ill. a személyes névmás használatakor elsikkadt tartalmat,
- ha hangsúlyozzák az alanyt vagy tárgyat /ezek rendszerint névmásiak/, pl. ma nənən kanzəm mouna tüləm. 'Én téged száraz földre viszlek.'/P.5./

Az SOV mondatok alanya és tárgya egyaránt lehet határozott, vagy határozatlan.

Alany

Határozott:

tom xui<sub>1</sub>əl keu noχ-āləms'ali.

'Amaz a férfi<sub>1</sub>a a követ felemelte.'/P.13./

xiləl nəl uèrmal so<sub>1</sub>ət iàsl èuədəs.

'Unokája nyílcsinálás közben a kezét elvágta.'

/P.7./

ā.s'et i.j jāsə<sub>1</sub>an nū<sub>1</sub>.χmijtəs.

'Der Vater sagte nicht ein Wort'./St.266./

Határozatlan

sāuər pəm ləl pəmpai<sub>1</sub> xoza.

'A nyúl füvet eszik a fűrakásnál.'/P.1./

χōləm rus' éui χplà-χom-iux uèrlət.

'A három orosz leány koporsót csinál.'/P.71./

lidel so<sub>1</sub>ət it pōdərta pidəs.

Evés közben beszélni kezdett. /P.11./

ṇāwrem jotti lōw muj wōś šukat<sub>6</sub> !

'Wie zerstört ein Kinderspielpferd eine Stadt.'

/St. 139./

Tárgy

Határozott:

mā liləḡ tornen ārtaliləm.

'Ich prüfe dein Lebenskraut.' /St.167./

ṇmi uoi kăuərl.

'Az asszony főzi a vaját.' /P.18./

ṇmi-χili miləl lōḡəṭəsli.

'Az asszony-unoka fogta a sapkáját.' /P.30./

χos-pələ-ki manlən, mā nənən ant χiləm.

'Bármerre még is, én nem hagylak el téged.' /P.46./

Határozatlan:

lonḡər sut uèrəs.

'Az egér törvényt tett.' /P.3./

tăus ṇməl mur pə kidəs.

'A tunguz felesége megint népet küldött.' /P.50./



mā. tā.pət po.χ ta.jtəm.

'Ich habe /noch/ sieben /andere/ Söhne.'/St.238./

mà mutrà χatsá oslèm ?

'Honnán tudnék én fortélyt ?'/P.42./

Az SOV alternáns SV mondatokban mindig határozott alanyt találunk, és a mondatok határozott tárgyra utalnak.

imi-χili lailəsli.

'Az asszony-unoka várta /őket/.'/P.20./

noη paldeptəsən.

'Te elijesztetted /azt/.'/P.34./

opel āpsel pēla jāstəl.

'Die Schwester sagt zum Bruder.'/St.81./

tōrām pārdiliisli.

'Az isten adta.'/P.34./

mà and oslèm.

'Én nem ismerem /őt/.'/P.37./

A fenti mondatokra nincs túl sok példa. SOV alternáns OV mondatokra sok példa van. Ezek tárgya lehet határozatlan is, de a határozott tárgy gyakorisága kb. kétszerese a határozatlanénak.

Határozott tárgy:

uàzəŋ òrt̚ ɪgi χət ilbina lauləl si ləiətsələl.  
'A városi fejedelem öreg háza előtt a lovaikat  
ím megállították.' /P.62./

wōjlal χoliʒe mōstəsli.  
'küsste seine Tiere alle.' /St.167./

pošχem muʒa šukatsen ?  
'Warum hast du mein Ei zerbrochen ?' /St.167./

əmβoxpōzəχna ouəl lɔp-tōχərləm.  
'Ebfejjel ajtaját lezárom.' /P.3./

manəm iōχəl miā !  
'Nekem íjat adjél.' /P.16./

apsəl lɔrbətsəlì.  
, az öccsét megetette. P.31.

Határozatlan tárgy:

ɪ kəldəm nōχəltəsəlì.  
'Egy nyomot követett.' /P.28./

tut pl̥sət si χətna  
'Tűzet raktak a házban.' /P.53./

uul iai<sub>1</sub>al elti kezi mas.

'Az öregebbik bátyjának kést adott.'/P.64./

kamən wuli jēmən nola tūtlisti?

'Wieviel Rentiere habt ihr zum Heiligen  
Kap gebracht ?'/St.68./

ākarije lēt-otn masli.

'Sie gab dem Hund Essen'./St.161./

Az SOV mondatról és ennek SV és OV alternánsairól összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az SOV nem vesz részt a határozottság kifejezésében, de az SV mondatok csak határozott alanyt, az OV mondatok nagy többségben határozott tárgyat tartalmaznak, ennnyiben van közük a determináláshoz.

Az OSV mondattípusnak elvileg ugyancsak SV ill. OV mondat lehet az alternánsa, a valóságban mégis más a helyzet. Az SV alternáns mondatokat nem tekinthetjük az OSV altípusának, mert nem tartalmazzák a határozott tárgyat, hanem csak utalnak rá. Az OSV mondatnak pedig - bár aktív ragozásban nem gyakori - épp az a sajátossága, hogy kiemeli, hangsúlyozza a határozott tárgyat. /A tárgy határozottságát azonban nem a mondat eleji helyzet fejezi ki !/

Ezt a funkciót az SV mondat értelemszerűen nem tudja ellátni.

Az OV mondatokról nem állíthatjuk, hogy legalább egy bizonyos fajtájuk az OSV alcsoportja, bár úgy látszik, hogy az OV mondatok közül azok, amelyekben a tárgy mondatkezdő, vagy előttelegfeljebb jelzők állnak, hangsúlyozzák a tárgyat. /Ez jellemző az OSV-re is./ Ha határozói elem a mondatkezdő, akkor a tárgy nem kap hangsúlyt.

Ellentmondás van azonban ott, hogy az OSV mondatok tárgya mindig határozott, míg az OV mondatok között nagyon gyakran határozatlanok azok a tárgyak is, amelyek mondatkezdők.

Például:

soga-uēlpas āmetlāgən.

'Fogolyhurkot állítanak'./P. 32./

nēŋχ<sup>o</sup> ant χailēm.

'Emberrt nem hagyok meg'./P.21./

iux sēuārsət, lēbēs mārītsət.

'Fát vágtak, gallyat törtek'./P.52./

lāiēm nōrēməs.

'Fejszét ragadott'./P.18./



sāuər nāuəras, lōŋar ōəs.

'A nyúl ugrott, egeret talált.'/P.3./

Az OSV mondatoknak mindig határozott a tárgya, s az aktív igenemben határozatlan alanyra nincs példa.

χuiŋən iōŋâliəndət min èuətləmən.

'A férfiak íjait mi elvagdossuk.'/P.3./

ittam ɣèr nŋ and armətsən.

'Íme a dolgot te nem értetted meg.'/P.14./

təm təzəm tōram pərtsəli i təusna iŋɔuɪsa.

'Ezt a nyájamat az isten adta, a tunguz visszavette.'/P.39./

təm ɣas n ŋ lūmən?

'Ezt a várost te etted meg?'/P.54./

ī χuiən nŋ mou-kutmə χpɪsən.

'Az emberedet te az úton hagytad.'/P.50./

SVO szórendű mondatra csupán egyetlen példa akad. Ennek határozott az alanya is, a tárgya is:

ma uandəmədəm si.

'Én ezt láttam.'/P.13./

E szórendi típusnak is az SV, azonkívül a VO lehet elvileg az alternánása. S bár megállapítható, hogy ha a tárgy a mondat végén az állítmány után áll, akkor mindig határozott, ez az SV /tranzitív V/-re nézve nem kizáró ok, mert az állítmány utáni határozott tárgy nem kiemelt, ugyanúgy kifejezhető akkor is, ha csak utalunk rá. Az SOV mondatok azonban gyakoribbak az SVO típusnál, így helyesebb az SV-t csak az SOV alternánsának tekinteni.

A VO mondatok viszont az SVO fontos alternánsai, bár ezekre is nagyon kevés példa van.

noŋən maləm aĭ ɛuəm.

'Neked adom a legfiatalabb lányomat'./P.21./

noŋliumən tǎǰàina àt ɤasla uŋlən.

'A te evésed helyén hadd vágja a szádat'./P.1./

OVS szórendű mondat csupán egy van, ennek alanya határozott, tárgya határozatlan:

iux sēuərə̀ noŋ.

'Fát vágjál /te/ !'./P.37./

Altípusa elvileg az OV és VS lehet. Az OV ellen nem emelhetünk semmilyen kifogást, de tekintettel

az OVS mondatok előfordulásának csekély számára az OV mondatok sokaságával szemben, helyesebbnek tartom az OV-t az SOV "nem teljes" alternánsának tekinteni.

VS szórendű mondatot nem találtam. VSO szerkezetű mondat is csak egy van:

χundi sàra moʒàtlèm mà sit !

'Mikor tudom én ezt hamar meggyógyítani !'/P.24./

Ennek alanya is, tárgya is határozott. A VSO-nak elvileg alternánsa lehet a VO. Ez azonban valójában nem lehetséges. A VSO mondat tárgyának névmásnak kell lennie ahhoz, hogy meg lehessen különböztetni az alanytól. A VO mondatokban azonban névszói tárgyat találunk, tehát valószínűleg nem VSO mondat a VO mondatok "eredetije".

Végül az SV mondatoknak egy különálló népes csoportjára kell még kitérni: azokra a mondatokra, amelyeknek igéje intranszitiv, s így nem utalhatnak tárgyra. Ezek alanya lehet határozott is, határozatlan is.

Határozott alany

háurèmʝən lin χàðənnə noχ-uèrləsʝən.

'A gyermekek a házukban fölébredtek.'/P.31./

i-mosaina uəs-pōzəyləl andəmì iisət.

'Egyszer csak réceptojásaik elfogytak.'/P.33./

jiŋka nāwrməs.

'Sie sprang ins Wasser.'/St.84./

Határozatlan alany:

ōwn ākarije orijl kēnijl.

'An der Tür knurrt /und/ murrte ein Hund'/St.87./

labət oxpi mēŋk olmal.

'Hétfejú erdei manó volt.'/P.59./

i puras imi adəl ol.

'Egy öreg asszony egyedül van.'/P.7./

Az aktív mondatokról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy:

- OSV mondatokban mindig határozott az alany is, a tárgy is;
- ugyancsak határozott mindig a tárgy, ha az állítmányt követi, de ez is ritka szórend,
- az SV típusú mondatok alanya mindig határozott /tranzitív V/,
- az OV típusú mondatok nagy többségének határozott a tárgya.



Steinitz, ahogy már fentebb említettem, Chrestomathiájában<sup>18</sup> megállapítja: "Az alanyi ragozású formák különösen akkor fordulnak elő, ha a határozott tárgy közvetlenül az állítmány előtt áll." Ezt a megállapítást alátámasztja, hogy az OSV mondatokban, ahol a tárgy mindig határozott és sohasem áll közvetlenül az állítmány előtt, egy kivétellel mindig tárgyas ragozást találunk /az egyetlen kivétel pedig feltételes módú, ami alanyi ragozással jár/. Viszont:

- az állítmányt követő határozott tárgyak mellett is találkozunk alanyi ragozással,
- a tárgyat nem tartalmazó és arra nem is utaló SV mondatokban alanyi ragozású az ige,
- tárgyas ragozású ige mellett állhat határozott tárgy is, határozatlan is,
- alanyi ragozású ige mellett is állhat bármilyen tárgy,
- mindkét fenti esetben állhat a tárgy közvetlenül az ige előtt, vagy pedig úgy, hogy közöttük ékelődik egy vagy több határozói elem.

Steinitz megállapítása tehát, mint már fentebb is láttuk, nem helytálló, a szórend itt sem nyújt segítséget a határozottság kifejezéséhez.

## Passzív mondatok

Passzív szerkezetnek fogadjuk el /Füredi Mihály<sup>57</sup> ill. Hrakovszkij után "azokat a derivált szerkezeteket, amelyekben az alapszerkezettől eltérően a lexikailag kifejezett konkrét szubjektum nem foglalja el az alany helyét. Az a tény, hogy a szubjektum nem foglalja el az alany helyét, a következőképpen valósulhat meg:

- a szubjektumot valamilyen más mondatrész jelöli
- vagy a szerkezetben a szubjektumot nem jelöli mondatrész."

Az osztják passzív mondatban a szubjektum /logikai alany, agens/ mindig jelölt, tulajdonképpen határozóragos formában fordul elő.

A passzív mondatok nemcsak valódi "szenvedő" tartalom kifejezésére alkalmasak, hanem történést jelentő, vagy a visszaható értelmű használatuk is gyakori. A kétféle használat azonban - a példákból kiderül majd - elég világosan elkülönül.

Mielőtt megvizsgálnánk, hogy az osztják passzív szerkezet milyen beszédbeli funkciókat tölthet be, lássuk, hogy az angolnak, a passzívumot igen gyakran használó nyelvnek miért van rá szüksége? "The Passive Voice is a grammatical device for a/ bringing the object of a transitive verb into prominence by making it the subject of the sentence and b./ getting rid of the necessity of naming the subject of a transitive verb." /Sweet, New English Grammar/. Van az angolban ún. 1/ statikus és 2/ dinamikus passzív:

1./ The village was quite deserted.

2./ He was taken to hospital. /András -  
Stephanidesz<sub>54</sub>/.

A fenti elnevezések megfelelnek az osztják passzív használatban is, ezért ezeket fogom alkalmazni a továbbiakban. Az ilyen nyelvi finomságokat az igei jelentés figyelembevételével lehet elkülöníteni. Az igei jelentésnek egyébként a mi szempontunkból is igen fontos szerepe van. Felületes áttekintés alapján is látható, hogy az alanyi / tárgyas ragozás használata nemcsak határozott vagy határozatlan tárgyhöz, hanem az ige szemléletéhez,

jelentéséhez is igazodik oly módon, hogy például a létezést, mozgást kifejező igék alanyi ragozásúak szoktak lenni. /Ld. Ikola<sub>55</sub> munkáját: a finnben az ilyen igék mellett az alany partitívuszbán jelentkezik./

A következőkben áttekintem az osztják passzívum lehetséges szórendi előfordulásait, majd pedig megkísérek magyarázatot adni a passzívum általános használatára összehasonlítva azt a megfelelő aktív szórendi típusokkal ill. az angol passzív használattal. A mondatokat logikai szempontból elemeztem: az alany, aki a cselekvést végzi, a tárgy, akire/amire a cselekvés irányul.

A passzív mondat szórendje, ha minden fő mondat-tag megvan, SOV vagy OSV lehet, 1 példa OVS-re is akadt. Nem teljes mondat esetében pedig SV vagy OV mondatokkal és egyetlen VS-szel találkoztam.

Az SOV mondatokban többször találunk határozott tárgyat és alanyt, mint határozatlan. Megjegyzendő az is, hogy e mondattípus a példák tanúsága szerint mindig dinamikus passzív mondatokat tartalmaz.

Határozott alany:

háurémalna iuxəl sèuərla.

'Gyermeke vágja a fáját.'/P.8./



pāmpaina uḡlēm uassa.

'A fűrakás megvágta a számat.'/P.1./

śi jāsaḡḡ ḡḡnən kāj puḡla potkəsa.

'Bei diesen Worten wurde Kaj von dem  
Zar beiseite gestossen.'/St.104./

Határozatlan alany:

nəḡḡoina kātllta an' uərəmləiət.

'Ember megtartani nem bírja.'/P.27./

numpaḡən uul ḡoina «nəluəltśam» nēmən  
sidi āt laulla.

'Nálad idősebb ember Nyílforgács nevedet  
mondja.'/P.8./

ij ōjkana ḡḡpən wut nəreməsə.

'Von einem Alten wurde ihr Kahn zum  
Ufer hin gezerrt.'/St.257./

Határozott tárgy

ī ḡuiəlna keu āləmśa.

'Társa a követ fölemelte.'/P.13./

χολιόν χοίνα ἀμψ-ὄγαι νογ-ἀμῶσα.  
'A harminc ember a szánt fölállította.'/P.26./

nin nāwremgel<sub>ε</sub> jotti kārti lōw<sub>η</sub> wōšew  
i pēlkəl šukatsa.  
'Von dem eisernen Spielpferd eurer Kinder  
ist die eine Hälfte unserer Stadt zerstört  
worden.'/St.139./

Határozatlan tárgy:

nāuermal sox<sub>at</sub> jelta-kurna tu<sub>g</sub>k-sox  
pēlgat iə<sub>g</sub>kna āləmsāiet.  
'Ugrása közben hátsó lába mohrakást emelt a  
vízbe.'/P4./

opeln<sub>η</sub> jēša jēnsēməsa, at jēssa.  
'Die Schwester trank ein wenig, trank sie  
nicht aus.'/St.150./

nār noxijn<sub>ε</sub> kāšə<sub>η</sub> xū xūləm pul<sub>η</sub> piti-  
lisa ...  
'Von rohem Fleisch erhielt jeder Mann drei  
Stücke ...'/St.58./

mā. i.mana 3.ms<sup>o</sup>ttati.jəm.  
'Ich bekomme eine Frau.'/St.241./

/Ez utóbbi 2 példa más szempontból is érdekes: a már korábban említett jelölt tárgy található meg bennük, a passzív mondatokban elsősorban a határozatlan tárgyat szokta ez a ragos forma jelölni./

Az SOV passzív mondatnak az aktívhoz hasonlóan SV és OV alternánása lehet. SV mondatot akkor lehet használni SOV helyett, ha elég a tárgyra utalni, de megemlíteni nem kell, s az SV mondatok között már van statikus passzív is. A dinamikus passzív mondatok alanya lehet határozott is, határozatlan is, statikus mondatokban csak határozott alanyra van példa.

Dinamikus passzív SV:

Határozott alany:

àsnína tùsa, iux-lēr ilbina pon'sa.

'A medve elvitte, fagyökér alá tette'./P.5./

nēχoina uèllàion, lilàion, χundsixarti an'  
iilβàlalen.

'Az ember meglő, megesz, sohasem támadsz föl.'

/P.4./

... s<sup>u</sup>oras x<sub>u</sub>na n<sup>o</sup>x k<sup>u</sup>r.ijs<sup>a</sup>.

'Vom Kaufmann wurde er aufgeweckt.' /O.A. 144./

po<sub>x</sub>atna p<sup>u</sup>x<sub>o</sub>ta x<sub>o</sub>j<sup>o</sup>ttas<sup>a</sup>.

'Ihr Sohn steckte ihn in die Brusttasche.'

/St.254./

Határozatlan alany:

x<sub>o</sub>ina k<sup>a</sup>tlis<sup>a</sup>i<sup>a</sup>m t<sup>a</sup>d<sup>a</sup>?

'Ki fogott meg itt?' /P.6./

matt<sub>i</sub> i<sup>a</sup>x<sub>na</sub> io<sub>o</sub> <sup>a</sup>t t<sup>u</sup>la !

'Valamely emberek hadd vigyék vissza.' /P.25./

i x<sub>o</sub>m-iux p<sup>a</sup> <sup>e</sup>tl<sup>a</sup>sa .

'Egy koporsót megint előhúztak.' /P.71./

Statikus SV mondatok:

no<sub>y</sub>a<sup>i</sup>en <sup>a</sup>r<sup>a</sup>t<sup>e</sup>lna n<sup>i</sup>kt<sup>a</sup>s<sup>a</sup>i<sup>a</sup>t lo<sup>n</sup>

'A húsd egészen megnyúvesedett volna.' /P.7./

x<sup>a</sup>d<sup>a</sup>i<sup>a</sup>m-i<sup>m</sup>i mund<sup>i</sup> so<sup>o</sup>k<sup>a</sup>mesa.

'A nénémasszony az imént megizzadt.' /P.20./

il-logmal, x<sup>o</sup>l<sup>a</sup>m p<sup>a</sup>i<sup>a</sup>rt no<sub>y</sub>os<sup>o</sup> n<sup>i</sup>la.

'Bemegy, a három oszlop fölfelé látszik.' /P.9./



Az OV szórendű mondatok szolgálnak olyan tartalom kifejezésére, ahol az alany megnevezése lényegtelen. /Ld. Nishimoto<sub>56</sub>./. Ha az OV szórendet az SOV alaptípusának tekintjük, ez azt jelenti, hogy mindig határozatlan alany az, ami ki marad a mondatból. Helyesebb ezt a típust az aktív SV /intranszitiv/-hez hasonlóan külön csoportnak tekinteni sajátos jelentéstartalma miatt. Az OV mondatok tárgya leggyakrabban határozott, néhány példa határozatlanra is van.

Határozott tárgy:

ior-pəm sɔməlna poŋsa.

'Az erőfűvet a szívébe tették.'/P.77./

ĩ χuian si uəlsa.

'A pajtásodat ím megölték.'/P.48./

tut ɔlsa.

'A tüzet meggyújtották.'/P.24./

śalta lin si wəlsəln.

'Daraufhin töteten sie sie.'/St. 144./

mōs' nējije kat jōs<sub>o</sub> ēlti āləməsa, joxi  
loŋəlsa.

'Die mos-Frau wurde an beiden Händen gepackt /und/ ins Haus geführt.'/St.85./



Határozatlan tárgy:

put uèrda pitsa.

'Üstöt kezdtek főzni.'/P.65./

uul srrt kauer<sub>a</sub>sa.

'/Egy/ nagy csukát főztek.'/P.65./

i ìmi laulla, si ìmi náurèmlàl āret.

'Egy asszonyról mondják /ti, hogy sámán/,  
ennek az asszonynak sok a gyermeke.'/P.22./

OSV szórendű mondatok főleg passzívban fordulnak elő. E mondattípus minden tárgya határozott, az alanyok között is csak néhány határozatlanra van példa. E típus hangsúlyozza, kiemeli a tárgyat.

Határozott alany:

ittam sùiu kàt nèŋxoina àngəl xožanna kātllsa.

'Most a borjút ketten az anyja mellett megfogták.'/P.36./

min àmß-ōŋālmanna uèlsai<sup>m</sup>eo.

'Mi ketten az ebszántól megölettünk.'/P.27./

lou xoz<sub>2</sub>el èu<sub>2</sub>alt iuu<sub>2</sub>m nàlu<sub>2</sub>alt'sam-xo<sub>2</sub>ina  
kātllsa.

'A köztük jövő leányt a Nyílforgács-férfi  
elkapta. /P.11./

xonem k<sub>2</sub>awrēm<sub>2</sub>an lēsa.

'Mein Bauch wurde von der heissen /Brühe/  
verbrannt. /St.90./

Határozatlan alany:

si u<sub>2</sub>erdi<sub>2</sub> xom-iuxl<sub>2</sub>an xo<sub>2</sub>ina lōtlāi<sub>2</sub>et.

'A csinált koporsóitokat ki veszi meg ? /P.71./

tām u<sub>2</sub>as katra por<sub>2</sub>aina nē<sub>2</sub>xo<sub>2</sub>ina toisa.

Ezt a várost régi időben ember lakta. /P.53./

nēlan xoj<sub>2</sub>n tū<sub>2</sub>saj<sub>2</sub>et ?

'Von wem sind deine Frauen entführt worden ?  
/St.94./

mā tam xat<sub>2</sub>l<sub>2</sub> sim<sub>2</sub>as' wōj<sub>2</sub>et<sub>2</sub>n joxtilisaj<sub>2</sub>em,  
/ilampa lij mo<sub>2</sub>lti kūs<sub>2</sub>a tajl<sub>2</sub>et. /

'Ich bin heute von solchen Tieren besucht  
worden, /sicherlich haben sie irgendeinen  
Herrn. /St.162./

Határozott tárgy:

noŋ tōrēmna āt iilβatlāiēn !

'Mentsen meg téged az isten !'/P.48./

kāj imelŋ lēl-juχa χala iti il lāŋkəssa.

'Kaj wurde von seiner Frau in den Sarg wie  
ein Toter gelegt /zugedeckt.'/St.106./

wōšēŋ kurtəŋ ikipoχ nōl mōs' nēŋijelŋ wusa.

'Den Pfeil des Sohnes des Stadt - Dorf - Alten  
nahm die mos - Frau.'/St.85./

χāt tutna lnp - kuzəmśa.

'A házat a tűz meggyújtotta.'/P.18./

or-kolāj imina χorda pitsa.

'A rént az asszony nyúzni kezdte.'/P.17./

leu uāzəŋ ōrt igina ioŋo-uāχsaiət /mailəda/.

'A városi fejedelem öreg behívta őket vendé-  
geskedni.'/P.62./

si mou-nōlən lōntna azāt tēljił látsa.

'Azt a földnyelvüket a ludak egészen teleszállták.'  
/P.62./



Az OSV-nek - akárcsak az aktívban - OV ill. SV alcsoportjai lehetnek elvileg. Az SV-t itt sem sorolhatjuk valójában ide a tárgy hiánya miatt. Az OV mondatoknak is más a funkciója, mint az OSV-nek, ahogyan azt feljebb láthattuk, ezért sem az SV-t, sem az OV-t nem tekintjük az OSV alcsoportjának.

Akad egy-egy példa VS szórendre és OVS szórendre is. Ezekben az alany /és tárgy/ határozott. Ám ezek valószínűleg ritka és véletlen példák:

VS: /mugèu lîdet-ki ioy<sup>etl</sup>,/ āratēlna lîlāiu kul'na.

'Ha minket megevő jönne,/mindenestül fölfalna /bennünket?./P.55./

OVS: wōšew isa sí šukatsa nāwremgeln jotti kār<sup>ti</sup> lōwn.

'Unsere Stadt ist nun von dem eisernen Spielpferd eurer Kinder völlig zerstört worden?./St.14o./

Összegzésként tekintsük át az aktív és passzív szórendi típusok közül azokat, amelyek mindkét igenemben megvannak. Látható az eddigiekből,

hogy az aktív mondatok szórendje változatosabb lehet, mint a passzívoké /vö. aktív mondatok/, bár az itt elhagyott, csak aktívban használatos szórendi típusok alkalmiak, esetlegesek. Láthatjuk, hogy az osztják domináns szórendje az SOV /az OV és SV alcsoporttal együtt/.

Összehasonlítva az aktív és passzív mondatokat a következőket állapíthatjuk meg.

- 1./ A szórend erősen járulékosan vesz csak részt a határozottság - határozatlanság kifejezésében.
- 2./ Az OSV mondatok kiemelik a határozott tárgyat mindkét igenemben, s e mondatok alanya is majdnem mindig határozott.
- 3./ Ha a tárgy az állítmány mögött áll, mindig határozott.
- 4./ Az aktív OV mondatok tárgya gyakran határozott. E típusban a határozott tárgy majdnem mindig jelölt.
- 5./ Az SV típusú aktív mondatok közül csak a tranzitív igét tartalmazók utalnak tárgyra.

A dinamikus passzív SV típusú mondatokban mindig van tárgyra utalás. Aktív SV típusban tárgyas ragozású ige ritkán fordult elő.

- 6./ A passzív mondatok alanya is, de főként tárgya legtöbbször határozott. Itt jegyzem meg, hogy Rombangyejeva<sup>57</sup> szerint a passzív elsődleges funkciója a logikai alany ill. tárgy határozottságának jelölése. Eszerint a passzív mondatok csak határozott alanyt és tárgyat tartalmazhatnak, vagy ilyenekre utalhatnak. Az osztjákban - mint láttuk - hasonló a helyzet, de /bár kevés példa van rá/ akadnak a passzívban is határozatlan alanyok és tárgyak. Ahol a tárgy /de csak a tárgy/ mindig határozott, az az OSV mondat /Rombangyejeva is ezt a szórendi típust jelöli meg !/, erre azonban akad néhány példa aktívban is, s az aktív és passzív mondatok tartalmilag nem különböznek egymástól. Úgy foglaljuk az eddigieket össze, hogy a passzív igenemben határozatlan tárgyra kevés példa van, határozatlan alany valamivel több, de mindkét mondatrész elsősorban határozottan for-

dul elő, míg az aktívban kb. egyensúlyban vannak a határozott és határozatlan alanyok és tárgyak.

7./ A passzív mondatokban nem fordul elő, hogy a tárgy követi az állítmányt.

A passzív mondatok használatáról a következőket lehet elmondani:

- a./ az OV típus használata a legindokoltabb: akkor használatos, ha nem szükséges megnevezni a cselekvő alanyt. Ilyenfajta mondatra nem túlságosan sokszor van beszéd közben szükség, ezért érthető, hogy aktív OV mondat jóval több van;
- b./ SV passzív mondatokat lehet használni, ha utalni akarunk a tárgyra, de megismételni azt nem szükséges, vagy ha az alany a kiemelendő;
- c./ a passzív igazi használati területe az OSV mondat: a tárgy kiemelésére szolgál. Megfigyelhető, hogy az SOV aktív és az OSV passzív mondatok egyféle kiegészítői egymásnak. Az SOV aktív mondatokban minden mondatrész azonos súlyú, ezek semleges mondatoknak vehetők. Az OSV



passzív pedig kiemelő részint a szórend miatt, részint pedig azért, mert a tárgy formailag alanyi szerepet vesz fel. OSV típusban pedig passzív mondatra van igen kevés példa. A domináns használat véleményem szerint a fenti / c./pont /, a rendszertől eltérő kevés mondat normális létező minden nyelvben.

Eszerint az angol nyelv passzív használatához hasonlóan az osztják is a tárgy előtérbe helyezését végzi a passzív mondattal, illetve segítségével mellőzheti az alany megnevezését.

Az eddigiekben áttekintettük a birtokos személyragozás, a mutató névmások, az alanyi és tárgyas ragozás, valamint a szórend szerepét a határozottság kifejezésében. Sort kell még keríteni néhány ritkább, talán kisebb jelentőségű determinálási módra, hogy teljes képet alkothassunk.

#### 1./ Határozatlan névmások

Természetes, hogy a jelzőként használt határozatlan /és általános/ névmások a határozatlanság kifejezőeszközei. Ez minden nyelvben így van, mert a névmások jelentése határozatlan.

Néhány osztják példa:

χanəm, matti mōs šūp at tajlən ?

'Gevatter, hast du nicht irgendein kleines Märchen ?'/St.65./

mā mol<sub>ti</sub> nūmlməsəm !

'Ich habe etwas ausgedacht !'/St.109./

χos-pèlà-ki manlən, mà n gèn ant χbilèm.

'Bármerre mégy is, én nem hagylak el téged.'/P.46./

## 2./ A 'síməs' jelzői mutató névmás

Ez a névmás is határozatlan mondatrészt jelöl, amikor hasonlító jellegű mondatokban fordul elő. Ilyenkor a segítségével válik egy bizonyos dolog ismertté, ami a következő mondatban már határozottként szerepel. Példák:

luw 'síməs kār<sub>ti</sub> šūp tajl, 'sī kār<sub>ti</sub> šūpl<sub>o</sub>  
juwətləli, juxət šukat<sub>o</sub>.

'Er hat eine solche eiserne Keule, /wenn/ er diese Keule schleudert, bricht er die Bäume nieder.'/St.96./

mā 'síməs wōša jaxsəm, 'sī wōš<sub>n</sub> mā in  
nē wusəm.

'Ich bin in eine solche Stadt gegangen, in dieser Stadt habe ich jetzt eine Frau genommen.'/St.163./

èuì manəs, síməś lār-onǵə̀t ̀òzəs.

'A leány ment, valami áradványgödröt /olyan áradványgödör-félét/ talált./P.32./

lē-χ<sub>v</sub>ujə̀lŋ síməś nōlŋ wērsa ...

'Sein Onkel machte ihm einem solchen Pfeil.'

/St.88./

/Előfordul néha a síməś deiktikus funkcióban is, ilyenkor természetesen határozott a jelentése; a szituációból mindig világosan kiderül, melyik esetről van szó./

### 3./ Kérdő névmások

E névmások is természetükből fakadóan mindig határozatlanok, a nem ismert alany, tárgy, határozószó helyett állnak a mondatban:

mola tūsə̀n ?

'Mit hoztál ?'/P.100./

nēlan χ<sub>v</sub>ojŋ tūsajə̀t ?

'Von vem sind deine Frauen entführt worden ?'

/St. 94./

A kérdő névmás még akkor is határozatlan marad ha Px-szel látják el:

liləŋ pəm tuda ɣoidəu kitlu ?

'Életfüvet hozni kicsodánkat küldjük ?'/P.77./

#### 4./ A jelzők

Bizonyos esetekben a melléknévi jelzők is tudnak determinálni. A minőségjelzőként használt melléknévnek ugyan általában csak jelentésszűkítő, pontosító szerepe van, de olykor bizonyos szituációkban mégis azonosít:

soɣalt náurəm malai pəɣəllalən?

'Az árva gyermeket mért lökdösitek?'/P.123./

A kis osztják közösségben, ha árva gyermeket említene, bizonyosan mindenki tudja, ki az.

A jelző nagyon általánosan előforduló dolgok esetén /pl. kő, ló/ a második említés után már valódi determinátor, hiszen a jelző jelöli, hogy a kövek, lovak közül melyikre gondolunk. A szituáció azonban itt is igen nagy fontosságú a kétértelműség kiküszöbölésében. Itt tehát másodlagosan ugyan, de jut a jelzőnek determináló szerep.

saɬta kārti lōw si wɔɣsel.

'Dann riefen sie das Eiserne Pferd herbei.'/St.159/



śē.mpr̥ kēw jo.χtə ju.wʰtsəttə.

'Er schleuderte den śempər-Stein zurück.'

/St.237./

Ugyanez a helyzet a nevek esetében is. Bizonyos megkülönböztető jelzők azonosítóként, mintegy vezetéknévként szerepelnek, például:

oχsātpi-Tib rlos; meŋk-igi, wōšəŋ kūrtaŋ iki, stb.

Viszonylag gyakori az az érdekes determinálási mód, amikor hosszú jelöletlen birtokos szerkezettel, vagy egész jelzőcsokorral azonosítanak dolgokat az osztjákban. Ez a szerkesztésmód jellemző az osztják gondolkodás- és kifejezésmódra:

wōšəŋ kūrtaŋ iki poχ nōl mōs nēŋijeln̄ wusa.

'Den Pfeil des Sohnes des Stadt-Dorf-Alten nahm die mos-Frau.' /St.85./

tāpət nōχəs patat ūR wējəŋ tājəm āteməs,...

'Der sieben-Zobel-hohe-Held ergriff eine gescharftete Axt,...' /St.248./

5./ Igenevek jelzői szerepben:

Valódi determinálásnak vehetjük a még az előbbieknél is sokkal gyakrabban előforduló melléknévi

igenévi /főképp befejezett melléknévi igenévi/ jelzőt. Mivel ez a forma mindig egyfajta mondatrövidítő eszköz, hordozza egy tagmondat tartalmának lényegét /gyakran nem is magában, hanem más mondatrészekkel együtt/ és félreérthetetlen módon képes a főneveket determinálni. A folyamatos melléknévi igenevek funkciója legtöbbször a megszorítás, akárcsak a jelzőké, bár kevés példa ezek között is akad determinálásra. A befejezett melléknévi igenevek azonban mindig határozottá teszik a főnevet. Példák a folyamatos melléknévi igenevek determináló és nem determináló használatára:

/sāuər nāuərəs,/ ʃoutl̩i!di kət χui  
özös.

'A nyúl ugrott/ lövő két embert talált.'/P.2./

ʃontti náurēmət kut èuə t si náurēm  
ieža ādəl tɔʃaɪna uəχsolì.

'A játszó gyermekek közül ezt a gyermeket  
egy kissé félre /külön helyre/ hívta.'/P.22./

ādəl χætna oldi èuəm āmɔtləm.

'A külön házban lakó lányomat adom  
oda.'/P.21./

uas līdi uul pāri uērsət.

'Város evő nagy lakodalmat csaptak.'/P.63./

jōχ, nin manti jūš at ūjətləti.

'ihr kennt nicht den zu fahrenden Weg.'/St.136./

Példák a befejezett igevek determináló használatára:

χorəm soχlən χolta tūslən ?

'Wohin habt ihr die abgezogenen Felle gebracht ?'  
/St.68./

nəgən iilβədem χoi mə ośsəm.

'A téged megmentett embert én megtaláltam.'/P.123./

moη nagen moη tajtə kamsar χōtna jās<sup>o</sup>ttij-  
təm χūtəm jiχ-ēwə āj jiχ-ēwstintə nē tāntə  
nē nagen ōmsəttətew.

'Wir geben dir die jüngste Schwester von un-  
seren drei im kamsar-Haus aufgezogenen  
Schwestern als Frau ohne Brautgeld als Frau  
ohne Brautpreis.'/St.258./

asəm wetpəstəm wetpəs änt tärməs.

'Die von meinem Vater erlegte Beute reichte  
nicht aus.'/O.A.7.15/3./

tamotta ōlām xātlna ioxtəs.

'A tegnapi házhoz érkezett'./P.61./

luwel tuwəm xūjəl jāstəl:

'Der Mann, der sie gebracht hatte, sagt:./St.116./

## 6./ Ergatív mondatok

Csak néhány példa van a jelölt alanyt /ami mindig határozott, hangsúlyos/ tartalmazó, az északi osztjákban szokatlan ergatív mondatokra, mégis, mivel érdekes, hogy van ilyen, s szempontunkból is fontos, idézem őket:

sītlna āsetna kārte wērtə jōxtata  
pārsəttə.

'Danach befahl sein Vater seinen Eisen  
bearbeitenden Leuten'./St. 248./

aket ojkana mosəttətə ewməttətə.

'Von seinem Onkel wird er umarmt und  
geküßt'./O.A. 3/26./

mā āsemna kēw sēmpə tāpat ūr ōməstə  
woša manta wōxtətə.

'Mein Vater fordert mich auf, in die von den  
sieben steinäugigen Helden bewohnte Stadt  
zu Fahren'./St.257./



## Ö S S Z E F O G L A L Á S

Végigtekintve a determinálás szokványos módjait az északi osztjában, az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- 1./ Egységes determinálási mód nincs, többféle meglévő nyelvi eszközt használ e nyelv a határozottság - határozatlanság kifejezésére.
- 2./ Leggyakoribb a birtokos személyragokkal való determinálás /elsősorban a 3./ ritkábban 2. személyű alakokkal/, ezzel a raggal ugyanis nemcsak akkor determinálható egy adott dolog, amikor épp a determinálás a cél, hanem olyankor is, ha saját /birtokos/ funkciójában használatos a Px. A determinálás és a birtoklás kifejezése ugyanis szoros kapcsolatban áll egymással, néha a két dolog elhatárolása is gondot okozhat.
- 3./ A mutató névmások eredeti jelentésében is, anaforikus és deiktikus funkcióban egyaránt eleve benne foglaltatik a determinálás. Kialakuló-

ban lévőnek látszik a si névmás anaforikus használatából egy kifejezetten a határozottság jelölésére használt, azaz határozott névelőszerű elem, de ennek használati gyakorisága a birtokos személyragokkal nem veheti fel a versenyt. Az I 'egy' jelentésű szó furcsa kettős használatban fordul elő gyakran: lehet a határozottság és a határozatlanság kifejezőeszköze is. Hangsúlyozással e szerepeket a nyelv bizonyosan elkülöníti a kétértelműség elkerülése érdekében, de ennek a vizsgálatára megfelelő hanganyagok híján nincs lehetőség.

Az egymásnak ellentmondó használat történetileg megmagyarázható, az I egy korábbi mutató névmási elemből alakult /amely hordozta természetesen a határozott jelentést/ egy jelentésű számnévvé, s ez az új jelentés pedig a határozatlan névelővé válásnak lehet az alapja. Kérdés, a továbbiakban hogyan fejlődnek majd tovább ezek az említett határozott és határozatlan névelőkezdemenyek /egyáltalán továbbfejlődnek-e ? /.

- 4./ Az igeragozás sajnos nem nyújt segítséget a határozottság kifejezéséhez. Az alanyi és tárgyas

ragozás használata nem következetes, keverednek a ragozási formák. Ez is nyilvánvalóan azt jelzi, hogy e területen is folyik a nyelv átalakulása, fejlődése.

Kérdés, hogy a két rendszert szükségtelennek érzi-e a nyelv, s azok összemosódása fog bekövetkezni, vagy - amire mutatnak bizonyos jelek - talán új funkciót szán a tárgyas ragozásnak, mégpedig esetleg a befejezett aspektus kifejezését.

5./ A szórend szerepe csekély a határozottság kifejezésében. Szabad az osztják szórendje, de az aktív mondatok között az SOV, a passzív igenemben az OSV a domináns szórend. Az ige után alany vagy tárgy nagyon ritkán fordul elő. A passzív OSV mondatok tárgya mindig határozott, de a többi aktív és passzív szórendi típusban szigorú és kizárólagos szabályt a határozott és határozatlan alanyok, tárgyak használatára nem lehet hozni.

6./ A kérdő és határozatlan névmások a határozatlanságot fejezik ki, míg a melléknévi igenévi /főleg a befejezett/ jelzők alkalmasak a főnév

determinálására, s amikor lehetséges, az osztják él is ezzel a lehetőséggel.

Végezetül szólni kell arról, hogy a mindenkori szituáció hatalmas részt vállal a determinálásból, egyáltalán abból, hogy kizárólag determinálásra használt eszköz nélkül is érthetőek, és nem félreérthetőek az osztják szövegek.

A már említett dolgok, illetve az igeragok, névmások szövegkohéziót segítő szerepe a szituációban érvényesül.

Az osztjákban /is/ sokszor nemcsak egy, hanem többféle determinálási mód együttes alkalmazása tesz abszolút határozottá egy-egy alanyt, vagy tárgyat.

Befejezésül egy rövid szövegen azt szeretném bemutatni, hogyan működik az itt felvázolt determináló rendszer, gyakran redundáns, másrészt mindig elegendő módon kifejezve a határozottság tényét.



/Csak az alany és tárgy determinálását elemzem./

1./ Kāt imi òlləŋən.

határo-  
zatlan  
alany

/első említés/

2./ ĩ nèŋəln ĩ nèŋəl ǒχšām χǒltilāləmlā.

határozott S.

hat.O.

1. említett

1. említett

2. Px

2. azono-

3. ĩ'egyik' je-  
lentésben

sító bir-  
tokos jel-  
ző

3./ ǒχšāməl ǒžəm nèŋəl si-kűš kǎšləli-kǎšləli:

hat. S.

/1. említett/

2. Px

3. bef. melléknévi igenév  
tárgyas szerkezettel  
determinál

4./ ĩsət āndom-uǒlli turā ĩoχtəs.

alany, tárgy nincs  
jelen, csak a szituáció segít eldönteni, az ígék mire vonatkoznak, de az elegendő.

5./ ĩ nèŋəl pələ ĩāstəl:

S,O, nincs  
jelen, szituáció!

6./ māzəŋ nəŋ uĩsen ?

- |                                        |                                             |
|----------------------------------------|---------------------------------------------|
| 1. S. sze-<br>mélyes<br>névm.,<br>hat. | 1. O-ra<br>a tár-<br>gyas<br>igerag<br>utal |
|----------------------------------------|---------------------------------------------|

7./ mǎnəm šǎuidà xōn lèzǎdĩsèn ?

- |                     |                                      |
|---------------------|--------------------------------------|
| 1. O=szem.<br>névm. | 1. S-t az igei<br>szem.rag<br>jelöli |
|---------------------|--------------------------------------|

8./ lǎlməm nəŋəl iǎstəl.

S.hat.

1. bef.mnévi  
igenév azo-  
nosít
2. Px

9./ mèt-iōŋət iǎŋaii lǎuətməŋən, sidi lǎuətsəŋən -  
- lǎuətsəŋən.

O nincs /intransz.igék/  
1. S-t igerag mutatja

10./ mèt-iōŋət lǎlməm nəŋ/làrəs pušmĩəs, ǎšni-sǎx

- |                        |                                                                            |                      |
|------------------------|----------------------------------------------------------------------------|----------------------|
| S hat.                 | O hat.                                                                     | O hat.               |
| 1.bef.melln.<br>igenév | 1.szitu-<br>áció !                                                         | 1.szituáció          |
| 2.Px                   | /a szo-<br>bában<br>szokott<br>lenni<br>szekrény/<br>előzetes<br>ismeretek | 2.tárgyas<br>ragozás |

nik-nǎrəmǎlli i

nóltlənən: 11. ǎšni-nól kidəmtək pənən pōrlələn

1. S-vissza<sup>utal</sup>  
/kohéziós,  
anaforikus  
elem/
2. szituáció

si nóltlənən: 12. mǎnem lǎləmdi pōnsən, pǎ pǔš

- |                             |                              |
|-----------------------------|------------------------------|
| 1. O=szem.<br>névm.<br>hat. | 1. S-re az<br>igerag<br>utal |
| 2. szituáció                | 2. szituáció                 |

tǎm pōrǎiən tudəŋ ǎt sōrən èlti nǎŋ ǎt uǎlǎiən.

- |                       |                      |
|-----------------------|----------------------|
| O.hat.                | S: hat.              |
| 1.szem.<br>névm.      | 1. előze-<br>tes is- |
| 2.szi-<br>tuá-<br>ció | meretek              |

13. ǒǎšəm ǒžəm nənəl pōdər<sup>ttl</sup> pǐtl:

- S.hat.
1. bef.mnévi  
igenév
2. kendő újra  
említése
3. Px

14. nǎŋki lǎləmsən, pǎ pǔš tǎm pōrǎiən tudəŋ

- |                        |                  |
|------------------------|------------------|
| S.hat.                 | 1.igerag         |
| 1. szem.<br>névm.      | utal<br>O- ra    |
| 2. szi-<br>tuá-<br>ció | 2.szituá-<br>ció |

ǎt sōrən èlti nǎŋ ǎt uǎlǎiən!

- igerag utal
1. O-ra
2. szituáció



1. Él két asszony. 2. Az egyik nő ellopja a másik kendőjét. 3./ Bár a kendőjét elvesztett nő keresgéli, keresgéli /a kendőt/: 4. egyáltalán nincs, egészen elbúsulta magát. 5. Mondja a másik nőnek: 6. Talán te vetted el ? 7. Talán bizony engem rendeltél /azt/ őrizni? 8. mondja a tolvajnő. 9. Végül összevesztek, szitkozódtak, veszekedtek. 10. Legvégül a tolvajló nő hirtelen kinyitotta a szekrényt, kikapja a medvebőrt és esküsznek: 11. A medve orrába mindketten beleharapnak és így esküsznek: 12. Engem tolvajnak tartottál, jövőre éppen ilyenkor vigyen el téged /a medve/ tüzes házad zugából ! 13. A kendőjét elvesztett nő beszélni kezd: 14. Ha te loptad el, jövőre ugyanezen időben tüzes házad zugából téged vigyen el !



I R O D A L O M

- 1./ Jiří Kramský: The Article and the Concept of  
Definiteness in Language; Janua Linguarum, The  
Hague, 1972. a: 8-9.o., b: 31.o. c: 30.o.  
d: 44.o., e: 31.o.
- 2./ Balázs János: A névmások szerepe a szuffixumok  
kialakulásában .Kézirat  
Budapest, 1964. 43.o.
- 3./ M. Korchmáros Valéria: Definiteness as Semantic  
Content and its Realization in Grammatical Form  
Studia Uralo Altaica 19. Szeged, 1983.  
a: 32-33.o., b: 33-114.o.
- 4./ Bárczi - Benkő - Berrár: A magyar nyelv törté-  
nete Budapest, 1967. 399.o.
- 5./ Dezső László: A szerbhorvát - magyar összevető  
mondattan néhány kérdése  
A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei  
II. évf. 2.sz. 1970. március 84-91. 86.o.
- 6./ Buzássyová, Klára: A határozottság eszközei a  
magyar és a szlovák nyelvben

Folia Practico - Linguistica II. BME Nyelvi  
Intézet kiadványa 1972. 101-109. 104. o.

7./ Vörös József: Megjegyzések a magyar és angol  
nyelv névelőhasználatának kontrasztivitásához  
Folia Practico Linguistica II.  
BME Nyelvi Intézet 1972. 105-113. 112. o.

8./ Mikes Melánia - Kaszás József: Adalékok a ha-  
tározottság és határozatlanság kategóriájának  
magyar - szerbhorvát összevető elemzéséhez  
A Hungarológiai Intézet kiadványai II. évf.  
2. sz. 1970. március 94-104. 94-96. o.

9./ Wolfgang Gladrow: Die Determination des Substantivs  
im Russischen und Deutschen  
/Eine Konfrontative Studie/  
Linguistische Studien VEB Verlag Enzyklopädie,  
Leipzig, 1979.

10./ Pápay József: Északi - osztják nyelvtanulmányok  
Budapest, 1910.

- 11./ Wolfgang Steinitz: Ostjakische Volksdichtung  
und Erzählungen I.  
Tartu, 1939.
- 12./ Pápay József: Északi-osztják Medveénekek  
A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság  
I. oszt. kiadványai I. kötet 9. füzet.
- 13./ Fokos - Fuchs Dávid: A birtokos személyragok  
determináló használatáról  
Nyk. LXII. 232-241. 232.o.
- 14./ Kertész Manó: A finnugor birtokos személyrago-  
zás némely használatáról.  
Nyk. XLIII. 397-447. 397.o.
- 15./ Kijekbajev: O grammatyicseszkoj kategorii  
opregyeljonnosztyi i nyeopregyeljonnosztyi  
uralo - altajszkih jazykah  
SFU. 1965/4. 237-44. 238-39.o.
- 16./ Vértés Edit: A birtoklás fogalmának kifejezé-  
sei a finnugor nyelvekben  
Nyk. LVII. 146-159. és  
Nyk. LIX. 102-119. 104. 114.o.

17./ Mikola Tibor: A tárgyrág és a tárgyas ragozás  
kérdéséhez  
MNY. 62. 441-461. a: 459.o., b: 454.o.

18./ W. Steinitz: Ostjakische Grammatik und  
Chrestomathie  
Leipzig, 1950. 75.o.

19./ W. Schlachter: Studien zum Possessiv-  
suffix des Syrjänischen  
Berlin, 1960. 19-20.o., 78.o., 124-126.o.

20./ Prokuševa: The Expression of the Category of  
Definitiveness by personal - possessive  
Suffixation in the Komi language  
VI. Nemzetközi Finnugor Kongresszus anyaga  
/kiadás alatt/

21./ Fónagy Iván: Nyelvek a nyelvben  
ÁNyT. XII. 61-105. 99.o.

22./ Károly Sándor: The Grammatical System of  
Hungarian  
The Hungarian Language  
Budapest, 1972. 85-169. 122-124.o.



- 23./ Sebestyén Árpád: A mutató névmások anaphorikus  
használatához  
Nyr. 83. 464-470.
- 24./ Zemplényi Veronika: A magyar és a finn pronomina-  
lizáció kontrasztív vizsgálata  
Doktori értekezés  
Pécs, 1983. 27-50. o.
- 25./ Berrár Jolán: Magyar történeti mondattan  
Budapest, 1957. a: 124. o. , b: 122. o.
- 26./ Balázs János: A magyar határozott névelő kiala-  
kulása  
Nyk. 57-58. 204-225. 225. o.
- 27./ Vértés Edit: Die Ostjakischen Pronomina  
Budapest, 1967. a: 124-125. o. , b: 129-131. o.
- 28./ Balázs János: Nyelvtörténet és transzformáció  
MNY. 65. /1970/ 154-160. 155-156. o.
- 29./ Martti Rapola: Erään tyylipiirteen taustaan  
Virittäjä 58. /1954/ 1-17.
- 30./ Hakulinen: Suomen kielen rakenne ja kehitys II.  
Helsinki, 1941. a: 195-196. o. , b: 197-198. o.

31./ M. Korchmáros Valéria: A mutató névmás tartalmi feltöltődésének forrásai

Népr.Nytud. XIX-XX. /1975-76/ 331-361. 337-338.0.

32./ A medvefiú. Finnugor népek meséi

Válogatta: Pap Éva

Budapest, 1984. 9-14.

33./ Pápay József - Beke Ödön: Északi - osztják szójegyzék

Budapest, 1959. 65.0.

34./ Honti László: Nordostjakisches Wörterverzeichnis

Studia Uralo - Altaica 16. 163.0.

35./ Nyomyszova: Hantijszko - russzkij - russzko-hantijszkij szlovar

Leningrád, 1983. 96.0.

36./ A magyar nyelv értelmező kéziszótára II. kötet 27-33.

Budapest, 1960.

- 37./ Balázs János: Egy s más az egyről  
MNY. LXI. 18-22. 19. o.
38. Lakó György: Az 'egy' számnév etimológiájához  
Nytud.Ért. 38. 3-6. 5-6. o.
- 39./ Vértess Edit: egy 'eins, ein'  
MSzFUE I. 141. o.
- 40./ Fokos - Fuchs Dávid: A vogul - osztják tárgyas  
igeragozásról  
NyK. 40. /1910-11./ 386-412.
- 41./ Pápay József: Über die Objektivkonjugation im  
Nord-Ostjakischen  
FUF. XIII. /1912-13./ 296-303. 296. o.
- 42./ Kövesi Magda: Zu den »umstrittenen« Fragen  
der objektiven Konjugation in den ugrischen  
Sprachen.  
FUF. 40. /1973./ 96-106.
- 43./ Rédei Károly: A tárgyas igeragozás kialakulása  
MNY. LVIII. 421-435.

- 44./ Terescsenko: Materialy i issledovanija po  
jazyku nencev  
Leningrad, 1956. 114. o.
- 45./ Gulya János: A tárgyas igeragozás az osztjákban  
/a vahi nyelvjárás anyaga alapján  
Nyk. 69. /1967./ 389-94. 393. o.
- 46./ Gerhard Ganschow: Az osztják tárgyas igeragozás  
használatának kérdéséhez  
Nyk. 74. /1972./ 183-185.
- 47./ Honti László: Chrestomathia Ostiacica  
Budapest, 1984. 99-100. o.
- 48./ Zsirai Miklós: Az obi-ugor igekötők rendszere  
Akadémiai székfoglaló  
Budapest, 1933. 34. o.
- 49./ Eeva Kangasmaa-Minn: Tense, Aspect and  
Aktionsart in Finno-Ugrian
- 50./ Szerebrennyikov: Katyegcrii vremenyi i vida  
v finno - ugorszkih jazykah permskoj i  
volžszkoj grupp  
Moszkva, 1960.



- 51./ É. Kiss Katalin: A magyar mondatok egy szintaktikai modellje  
Nyk. 80. 261-284.
- 52./ Greenberg: Universals of Language,  
New York, 1962. 76. o.
- 53./ Dezső László: A mondattan tipológiai megközelítése  
ÁNYT. IX. 32-62. 48-54. o.
- 54./ András - Stephanidesz: Leíró angol nyelvtan  
Budapest, 1973. 49-51. o.
- 55./ Osmo Ikola: Lauseopin kysymyksiä  
Helsinki, 1964. 20-31. o.
- 56./ Yoshihiko Nishimoto: Über das Passiv im Indogermanischen und im Finnisch - Ugrischen unter Berücksichtigung des Japanischen  
Doktori értekezés kéziratban  
Berlin, 1971. 87-99. o.
- 57./ Füredi Mihály: Alanykutatás és passzívum-tipológia  
ÁNYT. XII. 107-120.

58./ Rombangyejeva: K voproszu oprotivoposztovlenyii  
opregyeljonnosztyi i nyeopregyeljonnosztyi v  
manszijszkom jazyke

SFU II. 1965. 273-277. 276. o.

59./ W. Steinitz: Ostjakische Volksdichtung und  
Erzählungen II. Budapest. 1976. 52. o.

Felhasználtam továbbá :

Rédei Károly: Northern - Ostyak Ohrestomathy Uralic  
and Altaic Series Vol. 47. 1965.

Sz. Kispál Magdolna - F. Mészáros Henrietta: Északi  
osztják kresztomátia  
Budapest, 1972.

Lyons: Introduction to Theoretical Linguistics  
Cambridge, 1969.

Auli Hakulinen - Fred Karlsson: Nykysuomen lauseoppia  
SKS toimituksia 350.

Pusztay János: A determinálás kifejezése az uráli  
nyelvekben  
Nyr. XCIX. 356-364.

Honti László: A cselekvő /logikai/ alany alaktana  
az obi - ugor nyelvekben  
Nyk. LXXIII. 430-439.

Füredi Mihály: Alanykutatás és passzívumtipológia  
ÁNyT. XII. 107-120.

Lavotha Ödön: A manyisi intranzitív igék passzívumáról  
Nyk. LX. 93-101.

Erhard Schiefer: Überlegungen zur Tauglichkeit  
des Passivbegriffs und bisheriger Passivun-  
tersuchungen /mit besonderer Berücksichtigung  
finnisch - ugrischer Sprachen/  
Wiesbaden, 1983.  
Veröffentlichungen der Societas Uralo - Altaica  
17. kötet.